

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

ФОМІНА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.16:316.42

**ЕКОНОМІЧНА ПОВЕДІНКА СОЦІУМУ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ**

08.00.01 Економічна теорія та історія економічної думки

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Луцьк – 2025

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
Міністерства освіти і науки України (м. Дрогобич).

Науковий
консультант: доктор економічних наук, професор,
ПОПОВА Ольга Юріївна,
Державний вищий навчальний заклад «Донецький
національний технічний університет» (м. Дрогобич)
Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри
управління і фінансово-економічної безпеки.

Офіційні
опоненти: доктор економічних наук, професор,
ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ Олександр Володимирович,
Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль)
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри економіки та економічної теорії;

доктор економічних наук, доцент,
ОСТАПЕНКО Тетяна Геннадіївна,
Державне некомерційне підприємство «Державний
університет «Київський авіаційний інститут» (м. Київ)
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри технологій управління;

доктор економічних наук, професор,
ШАУЛЬСЬКА Лариса Володимирівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ) Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри економіки підприємства.

Захист відбудеться **«28» квітня 2025 року о 13.00 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 32.051.06 Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: конференц-зал, корпус А, просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті університету <https://ra.vnu.edu.ua/spetsializovani-vcheni-rady/spetsializovana-vchena-rada-d-32-051-06/informatsiya-pro-zahysty/> та в бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: читальний зал, вул. Винниченка, 30-А, м. Луцьк, 43025.

Реферат розісланий **«28» березня 2025 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сур'як А.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний швидко змінюваний світ під впливом глобалізаційних процесів, ускладнення зв'язків економічного, політичного, соціального, культурного життя змінює економічну поведінку соціуму і обумовлює підвищення наукового інтересу до її дослідження. Соціум зіштовхується з викликами, які призводять до невизначеності умов розвитку, деформації економічних відносин, соціально-економічних та політичних зсувів, внаслідок чого актуалізується проблема необхідності вибору між природними, соціальними та духовного імперативами траєкторій розвитку соціуму. Трансформації відбуваються на різних рівнях суспільної взаємодії, змінюються її форми і принципи. Як наслідок, соціум змушений підлаштовувати свою поведінку до нових умов. Усвідомлення людиною і суспільством зростання небезпек і ризиків у різних сферах життєдіяльності обумовлює пошук шляхів їх мінімізації та попередження. Перехід від одного рівня суспільної взаємодії до іншого рівня тягне за собою укрупнення суб'єкта, розширює сферу його впливу на результати соціально-економічної діяльності, визначає суть, мету і зміст економічної поведінки. На думку багатьох науковців, економічна поведінка являє собою цілераціональну діяльність суб'єктів господарювання, що націлена на максимізацію власної вигоди через вибір найбільш вигідних альтернатив. З цим визначенням слід погодитись, проте економічна поведінка в умовах суспільної трансформації є більш складним та багатогранним феноменом та визначається багатьма чинниками зовнішнього і внутрішнього характеру, які сприяють або гальмують економічний розвиток соціуму. Зазначене актуалізує проблему, що досліджується, та вимагає визначення ключових чинників формування економічної поведінки, аналізу сфер її здійснення, обґрунтування теоретичних засад моделювання задля можливостей впливу і врахування під час розробки і впровадження соціально-економічної політики на різних рівнях суспільної взаємодії.

Проблемам економічної поведінки присвячено багато наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців різних періодів, напрямків та шкіл економічної теорії. Серед зарубіжних науковців, праці яких стосуються економічної поведінки, доцільно виокремити представників класичної школи політичної економії – А. Сміта; математичної економіки – Л. Вальраса, Ф. Візера, Г. Беккера, О. Бем-Баверка, У. Джевонса, А. Маршалла, Л. Мізеса, К. Менгера, О. Моргенштерна, Ф. Найта, Д. Неймана, В. Парето, Г. Саймона; інституціональної економіки – Т. Веблена, М. Вебера, К. Ерроу, Т. Еггертсона, Д. Норта; поведінкової економіки – Д. Канемана, А. Тверські, Р. Талера, В. Сміта, Р. Шеремети; теорії модернізації – Р. Інглехарда.

Економічна поведінка як процес тісно пов'язана з проблемами соціально-економічного розвитку і забезпечення добробуту соціуму. Зазначені аспекти економічної поведінки досліджували Ф. Агійон, Д. Аджемоглу, Л. Бальцерович, Е. Коломбато, М. Кондратьєв, Г. Макстон, П. Мейсон, Д. Робінсон, Й. Рандерс,

Т. Седлачек, К. Реворт, М. Туган-Барановський, Дж. Уільямсон, Р. Фюкс, К. Шваб.

Особливої актуальності набувають питання пов'язані із дослідженням економічної поведінки у відносинах «витрати-зиск» з позиції її еквівалентності обміну, а саме альтруїстичної, егоїстичної, корупційної, відповідальної поведінки та їх трансформації. В даному контексті виокремлюємо дослідження Дж. Андреоні, Б. Жерома, Т. Зігмунда, А. Б. Керролла, М. Козловської, П. Мауро, А. Ніколо, Д. Ф. Томпсона, У. Фішбахер, Е. Фер, М. Фрідмена.

З позицій трансформації економічної системи та врахування тенденцій розвитку економічної поведінки українського соціуму слід відзначити праці В. Білоцерківця, О. Власюка, В. Валле, О. Вербової, О. Герасименко, В. Геєця, О. Длугопольського, Л. Єлісеєвої, Н. Карачиної, М. Карліна, А. Колота, І. Кушнарьова, А. Мокія, М. Мельника, Є. Невмержицького, В. Осецького, Т. Остапенко, К. Павлова, О. Павлової, О. Попової, Л. Проданової, І. Ревак, І. Садовської, Л. Шаульської. Водночас комплекс актуальних проблем дослідження економічної поведінки соціуму обумовлює науковий інтерес до їх продовження і поглиблення. Зокрема це стосується питань концептуалізації, визначення форм і типів, формування моделей поведінки з урахуванням суспільної трансформації та зовнішніх викликів для України. Актуальність, науково-теоретична і практична значущість зазначеного обумовили вибір теми, мету і завдання дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у відповідності до плану науково-дослідницької роботи ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» Міністерства освіти і науки України, зокрема держбюджетних тем: «Концептуальні засади сталого розвитку економічних відносин на мікро- та макрорівнях господарювання» (0117U005281, 2017-2020 рр.), у межах якої автором розвинуто концептуальні підходи до розроблення програм протидії корупції в контексті сталого розвитку, що має значення для провадження економічної політики країни на шляху інтеграції у світове економічне співтовариство (№84 від 27.09.2021 р.); «Моделі та інформаційні технології в детермінованих та стохастичних соціально-економічних системах» (0116U007865, 2016-2020 рр.), у межах якої автором запропоновано для аналізу економічного розвитку України використовувати багатофакторні нелінійні моделі, зокрема загальну модель економічної поведінки людини та виробничу функцію Кобба-Дугласа, які формують підґрунтя для оцінки якості економічного розвитку країни (№85 від 27.09.2021 р.); «Теоретико-методичні засади та організаційно-управлінські моделі і механізми забезпечення розвитку соціально-економічних систем» (0117U005279, 2017-2020 рр.), у межах якої автором запропоновано в аспекті розвитку соціально-економічних систем враховувати духовно-релігійні чинники впливу на економічну поведінку сучасного українського соціуму, що має значення для формування економічної політики мікро- та макрорівнів суспільних відносин (№86 від 27.09.2021 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розробка теоретико-методологічних засад економічної поведінки соціуму на основі обґрунтування концепції, виявлення закономірностей, форм проявів, регулювання та моделювання зазначеного процесу в умовах суспільної трансформації.

Для досягнення мети дослідження поставлено і вирішено такі **завдання**:

- розвинути понятійно-категоріальний апарат предмета наукового дослідження щодо визначення змісту ієрархічної тріади взаємозалежних категорій: «соціум», «економічна поведінка», «суспільна трансформація»;
- упорядкувати та доповнити класифікацію економічної поведінки через визначення рівнів суспільної взаємодії;
- розробити наукову концепцію побудови ієрархічної моделі економічної поведінки соціуму крізь призму потреб;
- систематизувати інституційні чинники функціонування і розвитку економічної поведінки в умовах суспільної трансформації та розвинути науково-методичний підхід до оцінювання динаміки зміни поведінки соціуму в процесі суспільної трансформації під впливом нематеріальних рушійних сил розвитку;
- обґрунтувати вплив екологічних чинників на економічну поведінку соціуму та визначити її особливості в системі еколого-економічних відносин;
- поглибити теоретико-методичні дослідження взаємозв'язку та взаємообумовленості формування і розвитку фінансової поведінки соціуму й фінансової безпеки національної економіки як факторів впливу на економічну поведінку соціуму в умовах суспільної трансформації;
- поглибити сутність поняття нееквівалентної поведінки, на основі чого обґрунтувати зміст категорій «альтруїзм» та «егоїзм» як форми нееквівалентної економічної поведінки у відносинах «витрати-зиск»;
- розкрити зміст корупції як випадок економічного егоїзму та модель нееквівалентної економічної поведінки в системі суспільних відносин;
- розкрити зміст еквівалентної економічної поведінки через відносини відповідальності суб'єктів господарювання;
- віднайти передумови подолання нерівності через аналіз суспільної диференціації та зміну економічної поведінки;
- розвинути науково-методичні засади інституційного забезпечення політики державного регулювання економічної поведінки соціуму на основі використання інтегральних оцінок рівня людського розвитку, суспільного щастя, трансформації соціуму;
- визначити особливості регулювання економічної поведінки в системі державного управління на засадах сталості, інформатизації та цифровізації соціально-економічних відносин;
- обґрунтувати науково-методичні засади реалізації циркулярної економіки на основі зміни економічної поведінки соціуму;
- розкрити роль духовно-релігійної поведінки соціуму в контексті суспільного розвитку;
- розробити концептуальні засади формування нової поведінки соціуму та запропонувати науково-методичний підхід до її оцінки.

Об'єкт дослідження – економічна поведінка соціуму в умовах суспільної трансформації.

Предмет дослідження – економічні відносини, що виникають у соціально-економічній системі в процесі реалізації економічної поведінки соціуму в умовах суспільної трансформації.

Методи дослідження. Як основу методології дослідження використано фундаментальні праці науковців України і зарубіжжя з питань економічної поведінки. Робота ґрунтується на використанні діалектичного методу пізнання та міждисциплінарного підходу інституціональної економічної теорії. Використання загальнонаукових методів пізнання надало можливість забезпечити достовірність отриманих результатів, досягти концептуальної завершеності і комплексності дослідження.

На основі використання методів формальної логіки – аналізу, синтезу, індукції, дедукції – визначено зміст суспільної трансформації (п. 1.1), запропоновано концепцію економічної поведінки соціуму крізь призму піраміди потреб (п. 1.2), обґрунтовано структуру ієрархічної моделі економічної поведінки соціуму (п. 1.2), удосконалено класифікацію видів і типів економічної поведінки (п. 1.3, п. 2.3), з'ясовано чинники, що впливають на економічну поведінку (п. 2.1, п. 2.2, п. 2.3). Методами діалектичної логіки – наукової абстракції, єдності історичного і логічного – забезпечено проведення ретроспективного аналізу та визначено сутність економічної поведінки соціуму (п. 1.1), виявлено зв'язок категорій «соціум», «економічна поведінка», «суспільна трансформація» (п. 1.1), визначено причини виникнення революційних основ економічної трансформації соціуму (п. 2.1), обґрунтовано альтруїзм, егоїзм, відповідальність як форми економічної поведінки соціального типу (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3). Застосування економіко-математичних методів дозволило побудувати модель економічної поведінки соціуму (п. 5.3), модель виробничої функції економіки України по типу моделі Кобба-Дугласа (п. 5.3), проаналізувати диференціацію населення за рівнем середньодушових еквівалентних доходів та розрахувати показник рівня диференціації – коефіцієнт Джині (п. 4.1), використати тест Чоу для оцінки стабільності параметрів регресійної моделі, що характеризує економічну модель України та перевірки наявності структурних зсувів у виборці (п. 5.3). Для формулювання висновків застосовано метод теоретичного узагальнення.

Емпіричним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці науковців з дослідження поведінкової економіки, економічної системи суспільства та її розвитку, економічної теорії, офіційні матеріали Державної служби статистики України, статистичні та текстові дані міжнародних організацій, законодавчі акти й постанови органів виконавчої влади України.

Інформаційну базу дослідження становлять періодичні видання вітчизняних і міжнародних організацій, дані статистичних установ, неурядових інститутів, наукові праці вчених з питань аналізу проблем функціонування та розвитку економіки, матеріали власних досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці актуальної проблеми, важливої для економічної науки – систематизації теоретико-методологічних основ формування економічної поведінки економічних суб'єктів та обґрунтуванні концепції моделі економічної поведінки соціуму в умовах суспільної трансформації.

Основними результатами дослідження, отриманими автором самостійно, що визначають їх наукову новизну є такі:

вперше:

- сформовано ієрархічну модель економічної поведінки соціуму на основі визначення її рівнів крізь призму потреб соціуму та врахування типу, мети, форми, економічної спрямованості та результату діяльності суб'єктів господарювання, що забезпечує ефективне виявлення поточних і перспективних тенденцій розвитку економіки в умовах суспільної трансформації та сучасних викликів, та дає змогу розробити теоретико-методологічні підходи до оцінки економічної поведінки соціуму на основі складної функції, яка дозволяє врахувати внутрішні і зовнішні чинники впливу на економічний стан суб'єкта та визначити відповідний тип поведінки, конкретизуючи його від природного крізь соціальний до духовного;

- розроблено концепцію формування нової поведінки соціуму на різних рівнях суспільної взаємодії, що дозволяє трансформувати економічне мислення та створити на державному рівні екологічно ефективну систему перерозподілу ресурсів, їх ефективного використання, що матиме на меті виробництво товарів, які є необхідними для життєдіяльності соціуму, з подальшою популяризацією поведінки еколого-свідомого суб'єкту господарювання;

- запропоновано науково-методичні засади оцінки економічної поведінки шляхом систематизації методологічних підходів до визначення стану економічної системи суспільства, що передбачає застосування індексів суспільного розвитку (щастя, сприйняття корупції, процвітання нації, соціального розвитку, свободи, благодійності, людського розвитку) та дозволяє виявити ключові економічні проблеми розвитку соціуму, які становлять основу перегляду діючих положень та розробки перспективних напрямів реалізації економічної політики;

удосконалено:

- понятійний апарат економічної науки щодо визначення змісту ієрархічної тріади взаємозалежних категорій: «економічна поведінка», «соціум», «суспільна трансформація», в якій реалізовано вимогу взаємообумовленості економічної складової природного, соціального і духовного типів поведінки, що окреслює межі трансформаційних процесів в економіці з урахуванням специфіки розподілу соціальних груп на типи відносно рівня соціально-економічних відносин і дозволяє удосконалити методи ефективного державного управління;

- класифікацію економічної поведінки соціуму, яка, на відміну від існуючих, дозволяє розглядати економічну поведінку соціуму на різних рівнях взаємодії з урахуванням розміру соціальних груп та різних унікальних аспектів характеру дії, що створює передумови для моделювання економічної поведінки

соціуму та формування ефективної економічної політики в умовах суспільної трансформації;

- теоретико-методичні підходи до визначення та класифікації фінансової складової економічної поведінки, виявлення взаємозв'язку та взаємообумовленості формування і розвитку фінансової поведінки соціуму, які сформовані на доведеній гіпотезі кореляції між фінансовою безпекою національної економіки та рівнем задоволення потреб соціуму на основі використання запропонованого індексу глобальної фінансової грамотності населення, що забезпечує якісне обґрунтування доцільної поведінки соціуму в умовах суспільної трансформації;

- концептуальний підхід до визначення еквівалентної та нееквівалентної економічної поведінки з позицій відносин «витрати-зиск», що дозволяє виокремити альтруїстичну, егоїстичну та відповідальну економічну поведінку та оцінити її в умовах трансформації через аналіз ключових характеристик: суспільну благодійність, волонтерство, рівень корупції, конкурентоспроможність, соціальну відповідальність бізнесу;

- науково-методичні положення обґрунтування індексу людського розвитку (HDI) шляхом комбінування індексу благодійності та індексу ступеня нерівності в країні (за доходами, освітою, тривалістю життя), що, на відміну від існуючих, дозволяє врахувати поліаспектність умов людського розвитку та визначити, яким чином окремі складові індексу людського розвитку впливають на можливість реалізації соціальної функції держави на індивідуальному і суспільному рівнях;

набули подальшого розвитку:

- науково-методичний інструментарій оцінювання змін поведінки соціуму в процесі суспільної трансформації під впливом нематеріальних рушійних сил, заснований на врахуванні неекономічної складової економічних процесів, що дозволяє здійснити вибір оптимальних моделей реалізації економічної політики держави;

- теоретико-наукове дослідження засад запровадження низки заходів до реалізації стратегії сталого розвитку України щодо виявлення корупційної економічної поведінки економічних суб'єктів з метою систематизації та реалізації необхідних антикорупційних дій в умовах суспільної трансформації;

- застосування інструментарію оцінки соціальної відповідальності бізнесу, зокрема індексу прозорості і підзвітності, що дозволяє розробити певну стратегію економічної поведінки суб'єкта господарювання, спрямовану на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку для обґрунтування необхідності аналізу стану конкурентоспроможності країни в умовах глобалізації;

- науково-методичний підхід до дослідження соціально-економічної нерівності як показника розвитку економіки та інструмента визначення типу економічної поведінки соціуму, зокрема, на основі застосування коефіцієнту Джині та кривої Лоренца, що дозволяє ідентифікувати зв'язки між нерівністю,

розвитком і типом економічної поведінки соціуму, і надає можливості виявити потенційні загрози розвитку економіки України;

- систематизація інституціональних рушіїв економічної поведінки соціуму через співставлення формальних і неформальних інститутів з подальшим запровадженням інституційно-правових форм державного регулювання економічної поведінки соціуму, які в доповнення до існуючих, враховують особливості розвитку економічної системи суспільства на засадах сталості, інформатизації та цифровізації соціально-економічних відносин;

- теоретико-методологічні засади ефективної реалізації концепції сталого розвитку, специфікою яких є виявлення особливостей поведінки соціуму в системі еколого-економічних відносин, що дозволило встановити характерні ознаки трансформаційних процесів у частині безупинності їх реалізації, виявити сучасні тенденції економічного розвитку суспільства, оцінити вплив економічної поведінки соціуму через вимірювання екологічного сліду та надати рекомендації щодо удосконалення складових економічної політики держави на основі запровадження циркулярної економіки;

- формування стандартів і принципів, на основі яких соціум здійснює вибір та приймає рішення щодо власного існування і розвитку й виступає стимулятором додаткових передумов та можливостей соціального розвитку економічної системи на основі обґрунтування взаємозв'язку між релігійною складовою поведінки соціуму та його економічним розвитком.

Практичне значення отриманих результатів підтверджено відповідними довідками про їх впровадження: в навчальний процес та науково-методичну діяльність ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» Міністерства освіти і науки України при розробці навчально-методичних матеріалів (робочих програм, методичних та навчальних посібників) та викладанні дисциплін «Основи економічної теорії», «Мікроекономіка», «Національна економіка», «Інституціональна економіка», «Економіка природокористування», «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Моделі економічної динаміки», «Моделювання економічних ризиків», а також для підготовки контрольних, курсових, випускних кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти економічних спеціальностей (№80 від 22.09.2021 р.); практичну діяльність ТОВ «Атланта нерухомість» для удосконалення міжособистісної взаємодії всередині колективу, встановлення взаємності з партнерами і клієнтами (№1/2 від 06.01.2025 р.); Східного міжрегіонального управління Державної служби України з питань праці щодо врегулювання конфліктів інтересів, що виникають в процесі діяльності (№СХ/2/14150-24 від 24.12.2024 р.); Благодійної організації Благодійний фонд «ТУРБОТА ПРО» щодо типізації економічної поведінки на основі задоволення потреб людини, що дало змогу удосконалити інструменти взаємодії зі стейкхолдерами та досягти соціального ефекту від зміцнення взаємної довіри між членами організації (від 20.05.2022 р.); Покровської міської ради при оновленні міської цільової програми «Безпечне місто» на 2020-2024 рр. щодо покращення взаємодії між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, правоохоронними

органами були використані розробки з особливостей економічної поведінки соціуму (№01-22-7299 від 30.09.2021 р.), при обґрунтуванні та складанні програми «Стратегія економічного розвитку Покровська» (№01-22-7300 від 30.09.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, одержані під час проведення наукового дослідження, підготовки дисертаційної роботи, що виносяться на захист, здобуті автором особисто і відображені у наукових публікаціях. З наукових праць, підготовлених та опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, ідеї й висновки, які є результатом самостійної роботи автора. Внесок автора у колективних публікаціях конкретизовано у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження, що містяться в дисертації викладено автором на 30 науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 06.12.2024 р.); «Відновлення та модернізація економіки України: виклики, пріоритети, практики» (м. Харків, 04.04.2024 р.); «Сучасні тенденції розвитку економіки та обліку: наукові горизонти» (м. Луцьк, 23.03.2023 р.); «Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування» (м. Черкаси, 25.05.2022 р.); «Публічне управління: проведення реформи в Україні» (м. Луцьк, 09.12.2022); «Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування» (м. Черкаси, 29.04.2021 р.); «Актуальні проблеми теорії менеджменту, маркетингу та фінансів : наукові ідеї та механізми реалізації» (м. Покровськ, 12-13.05.2021 р.); «Новітні технології в освіті, науці та виробництві» (м. Покровськ, 29-30.04.2021 р.); «Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика» (м. Харків – м. Торунь, 16.04.2021 р.); «Математика та математичне моделювання у сучасному технічному університеті» (м. Покровськ, 27-28.05.2020 р.); «Development of Ukraine's economy: problems, prospects, efficiency» (м. Арад, Румунія, 17-18.12.2020 р.); «Organization of scientific research in modern conditions '2020'» (м. Сіетл, Вашингтон, США, 14-15.05.2020 р.); «Integration of scientific bases into practice» (Стокгольм, Швеція, 12-16.10.2020 р.); «Новітні технології в освіті, науці та виробництві: збірник матеріалів» (м. Покровськ, 16.04.2020 р.); «Актуальні проблеми розвитку менеджменту, фінансів та фінансової науки: ідеї та їх впровадження» (м. Покровськ, 12-14.05.2020 р.); «Global science and education in the modern realities» (м. Сіетл, Вашингтон, США, 26-27.08.2020 р.); «Публічне управління: проведення реформи в Україні» (м. Покровськ, 10.12.2020 р.); «Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика» (м. Харків. – м. Торунь, 03-04.03.2020 р.); «Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи» (м. Полтава, 29.05.2019 р.); «Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування» (м. Черкаси, 25.04.2019 р.); «Публічне управління: проведення реформи в Україні» (м. Покровськ, 05-06.12.2018 р.); «Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку» (м. Львів, 26.10.2018 р.); «Актуальні питання розвитку економічної науки та її вплив на становлення

громадянського суспільства» (м. Рівне, 20.04.2018 р.); «Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування» (м. Черкаси, 12.04.2018 р.); «Економічні перспективи підприємництва в Україні» (м. Ірпінь 26-27.10.2017 р.); «Сучасні управлінські процеси в національній економіці» (м. Харків, 21.10.2016 р.); «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016» (м. Братислава, Словаччина, 15-18.03.2016 р.); «Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization» (м. Клайпеда, Литва, 29.01.2016 р.); «М.І. Туган-Барановський: творча спадщина та сучасна економічна думка» (м. Харків, 15-16.10.2015 р.); «Економіка і управління в умовах глобалізації» (м. Кривий Ріг, 21.05.2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у - 59 наукових працях загальним обсягом - 69,44 друк.арк. з них особисто автору належить - 17,96 друк.арк. У тому числі, 3 колективні монографії, 3 статті у наукових фахових виданнях України (категорія А, які індексуються в міжнародній наукометричній базі Scopus), 17 статей у наукових фахових виданнях України (категорія Б), 2 статті у зарубіжних виданнях (індексуються в міжнародній наукометричній базі Scopus), 3 статті в інших наукових виданнях України, 30 публікацій у збірниках тез доповідей на наукових конференціях, 1 видання у вигляді науково-практичних рекомендацій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить – 471 сторінка машинописного тексту, з них основний текст складає – 386 сторінок, анотація – 9 сторінок, додатки розміщено на 24 сторінках, список використаних джерел – 511 найменувань на 60 сторінках. Робота містить – 27 рисунків та 60 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методологію дослідження, наукову новизну, теоретичну і практичну значимість одержаних у роботі результатів, їх апробацію та особистий внесок дисертанта.

У першому розділі «**Теоретичні основи формування та розвитку економічної поведінки**» визначено понятійний апарат економічної науки щодо визначення змісту ієрархічної тріади взаємозалежних категорій: «економічна поведінка», «соціум», «суспільна трансформація», в якій реалізовано вимогу взаємообумовленості економічної складової природного, соціального і духовного типів поведінки, що окреслює межі трансформаційних процесів в економіці з урахуванням специфіки розподілу соціальних груп на типи відносно рівня соціально-економічних відносин.

Доведено, що економічна поведінка – складна багатоаспектна категорія, що досліджується економікою, психологією, соціологією, філософією. Економічну поведінку можна визначити як процес здійснення певних

активностей суб'єктами господарювання з метою максимізації власної корисності. Основу економічної поведінки формують потреби, що трансформуються у почуття і бажання, які управляють діями людини; афекти і розум відіграють свою роль лише на вторинному рівні, у процесі раціоналізації. Дослідження економічної поведінки спирається на комплексний, взаємопов'язаний аналіз поведінкових, культурних і інституціональних складових економічного життя людей, їх вплив на середовище проживання соціуму, оскільки саме він здатен надати цілісну картину соціально-економічного механізму розвитку суспільства. В дисертації запропоновано розвинуте трактування сутності категорії економічна поведінка, як процесу, що стосується всіх сфер господарської діяльності (виробництва, розподілу, обміну і споживання) для задоволення нижчих і вищих потреб людини на різних рівнях соціально-економічних відносин (нано-, мікро-, мезо-, макро-, мегарівні). Кожний рівень має свої особливості, значимі характеристики суб'єктів взаємодії, що здійснюють вплив на реалізацію інтересів домінуючого суб'єкта (Табл. 1).

Таблиця 1

Загальна класифікація економічної поведінки

Економічна поведінка		Критерій класифікації поведінки				
		Усвідомленість дії	Розмір соціальних груп	Суб'єкт дії	Масовість дії	Характеристика дії
Рівень взаємодії суб'єктів	Нано-,	Несвідома (інстинктивна)	Особа	Індивід	Індивідуальна	Рациональна Прагматична Еквівалентна Відповідальна
	Мікро-		Мала соціальна група	Сім'я		
		Домогосподарство				
		Підприємство				
	Мезо-	Середня соціальна група	Кооператив	Колективна		
			Професійна організація			
	Макро-		Територіальна громада			
			Територіальна бізнес-структура, (еко)індустріальний парк, галузь			
	Мега-	Велика соціальна група	Державних органів	Колективна		
			Міжнародних організацій			

Всі суб'єкти соціально-економічної взаємодії (особа, сім'я, домогосподарство, підприємство, територіальна громада, держава тощо) об'єднуються у цілісну систему суспільного співіснування людей – соціум. Соціум як цілісна система суспільного співіснування суб'єктів господарювання має свої економічні потреби, що виступають мотивом до дії і формують економічну поведінку як реакцію на економічні потреби.

У процесі розвитку національної економіки відбувається безперервна трансформація суспільства та суспільних відносин, змінюються умови взаємодії суб'єктів, відповідно до загального закону зростання потреб відбувається їх

кількісно-якісна зміна, наслідком чого стає переродження системи взаємодії, набувають якісних змін стадії економічної діяльності (виробництво, розподіл, обмін і споживання), з'являються нові цілі та способи задоволення потреб, поведінка набуває нового змісту та формується новий соціум. Суспільну трансформацію в роботі представлено як процес суттєвих, глибинних соціальних змін, що не має наперед заданої цілі проте наявна нова якість суспільних відносин, новий зміст економічної поведінки соціуму. У процесі суспільної трансформації економічні характеристики поведінки (раціональність, прагматичність, еквівалентність) проявляються у різних співвідношеннях, розуміння чого сприяє ефективному управлінню трансформаційними процесами в економіці. Трансформаційний процес в роботі охарактеризовано з позицій трьох стадій змін. По-перше, це кількісно-якісні зміни потреб, які несуть за собою інші кількісно-якісні трансформації. По-друге, це процес переродження системи на основі раціоналізації дії та максимізації вигоди від діяльності суб'єктами господарювання. По-третє, формування нового соціуму з притаманними йому суспільно-економічними відносинами, що базуються на потребах нової якості (Рис. 1).

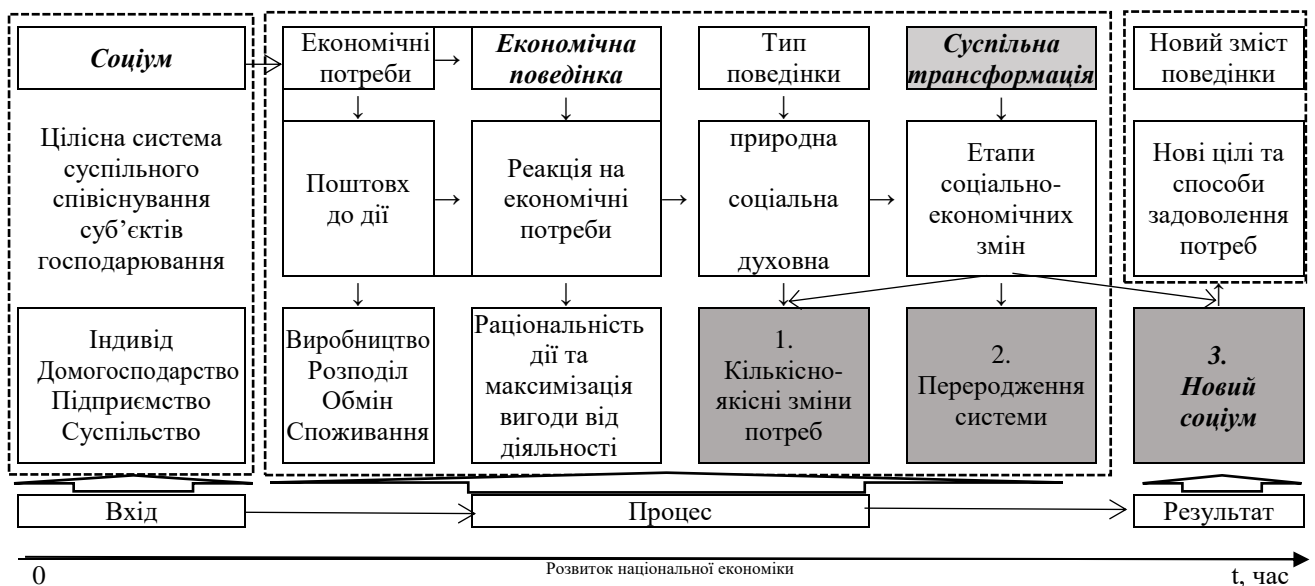

Рис. 1 Система взаємозалежних категорій «соціум», «економічна поведінка», «суспільна трансформація»

Сформовано ієрархічну модель економічної поведінки соціуму на основі визначення її рівнів крізь призму потреб соціуму та врахування типу, мети, форми, економічної спрямованості та результату діяльності суб'єктів господарювання, що забезпечує ефективне виявлення поточних і перспективних тенденцій розвитку економіки в умовах суспільної трансформації та сучасних викликів (Табл. 2).

Ієрархічна модель економічної поведінки соціуму

Економічна поведінка			Економічна складова поведінки			Результат діяльності
Тип	Мета	Форма	Раціональність	Прагматичність	Еквівалентність	
Духовний	Розвиток	Світська (відповідно до концепції ціннісного розвитку (теорія модернізації) Р.Інглехарда) [119]	Підпорядкування власних інтересів суспільним цінностям Оптимальна користь від діяльності	Збалансований розвиток Максимальна вигода через створення і реалізацію благ необхідних соціуму («задоволеність» прагнень- <i>drives</i> по Г.Саймону) [164]	Доброчинність, благодійність, меценатство, «економічний альтруїзм»	Створення благ, необхідних для розвитку соціуму
		Релігійна	Підпорядкування інтересів релігійним канонам Отримання помірної користі у споживанні	Праведне безгрішне життя має на меті максимальну вигоду після смерті (християнство)	«Економічний альтруїзм» – благодійність; обмеження споживання відповідно релігійних норм	Благодіяння відповідно до релігійних вірувань,
Соціальний	Існування / життя	Нееквівалентна волонтерська	Підпорядкування інтересів потребам інших членів суспільства Суспільна користь від діяльності переважає над індивідуальною	Відмова від винагороди за наявності витрат	Доброчинність, благодійність; безоплатна неприбуткова діяльність [385]; альтруїзм	Збільшення суспільної користності (Добровільна безкорислива допоміжна дія)
		Еквівалентна рівноцінна	Узгодження інтересів відповідно до взаємних орієнтацій і очікувань Індивідуальна користь наближається до суспільної	Винагорода відповідно до витрат = Комфортне існування	Рівність умов взаємодії, відповідальність	Задоволення власних потреб
		Нееквівалентна опортуністична	Нехтування суспільних інтересів, цінностей та потреб на користь власних потреб індивіда Індивідуальна користь від діяльності переважає над суспільною	Максимум ефекту при мінімумі витрат	Опортунізм, «економічний егоїзм», споживацтво, корупція	Збільшення власного добробуту
Природний (біологічний)	Вживання	Допоміжна дія (взаємодопомога)	Підпорядкування природним умовам	Вживання	Партнерство з природою	Створення благ для підтримки життя

Економічну поведінку формалізовано за допомогою складної функції, яка дозволяє врахувати внутрішні і зовнішні чинники впливу на економічний стан суб'єкта та визначити тип економічної поведінки соціуму, конкретизуючи його від природного крізь соціальний до духовного, та виявити поточні тенденції розвитку національної економіки в умовах суспільної трансформації. З урахуванням того, що економічна поведінка здійснюється за своїм специфічним типом у природній, соціальній та духовній сферах, модель поведінки може бути сформована у такий спосіб:

$$\begin{cases} Y_n = F_1 \\ Y_n + Y_s = F_2 \\ Y_n + Y_s + Y_m = F_3 \end{cases} \quad (1)$$

де Y_n – функція, що характеризує поведінку природного типу;
 F_1 – економічна поведінка в природній сфері;
 Y_s – функція, що характеризує поведінку соціального типу;
 F_2 – економічна поведінка в соціальній сфері;
 Y_m – функція, що характеризує поведінку духовного типу;
 F_3 – економічна поведінка в духовній сфері.

Запропоновану функцію Y_n побудовано на основі припущення, що поведінка кожної сфери обумовлена низкою внутрішніх та зовнішніх чинників, які виражаються відповідними індексами, а функцію економічної поведінки визначено як інтегральний показник:

$$Y = \sqrt{x_1 \cdot x_2}, \quad (2)$$

x_1 – внутрішні чинники впливу на економічний стан суб'єкта;
 x_2 – зовнішні чинники впливу на економічний стан суб'єкта.

Встановлено, що моделюванню економічної поведінки притаманна суб'єктивність, адже кожен суб'єкт має власні потреби, інтереси, цінності, мотивацію й можливості до самостійних дій. Адекватна модель дозволяє оцінити функціональні характеристики досліджуваного об'єкта та побудувати ефективні рекомендації щодо механізму дій для отримання благ і задоволення потреб. Моделювання економічної поведінки ґрунтується на оцінці типів економічної поведінки і сфер їх реалізації, відповідно, природної, соціальної, духовної, враховує рівень задоволення потреб, що відповідає досягнутому ступеню суспільного розвитку.

У другому розділі «**Методологічні засади економічної поведінки соціуму в умовах суспільної трансформації**» співставлено формальні і неформальні інститути, що дозволяє систематизувати інституціональні рушії економічної поведінки соціуму. Обґрунтовано, що суттєву роль у формуванні та здійсненні економічної поведінки соціуму відіграють неформальні рушії, зокрема, менталітет, етика та психіка виступають рушіями розвитку через інстинкти, свідомість, правила і цінності та визначають сприйняття відносин виробництва, розподілу, обміну і споживання (Рис. 3).

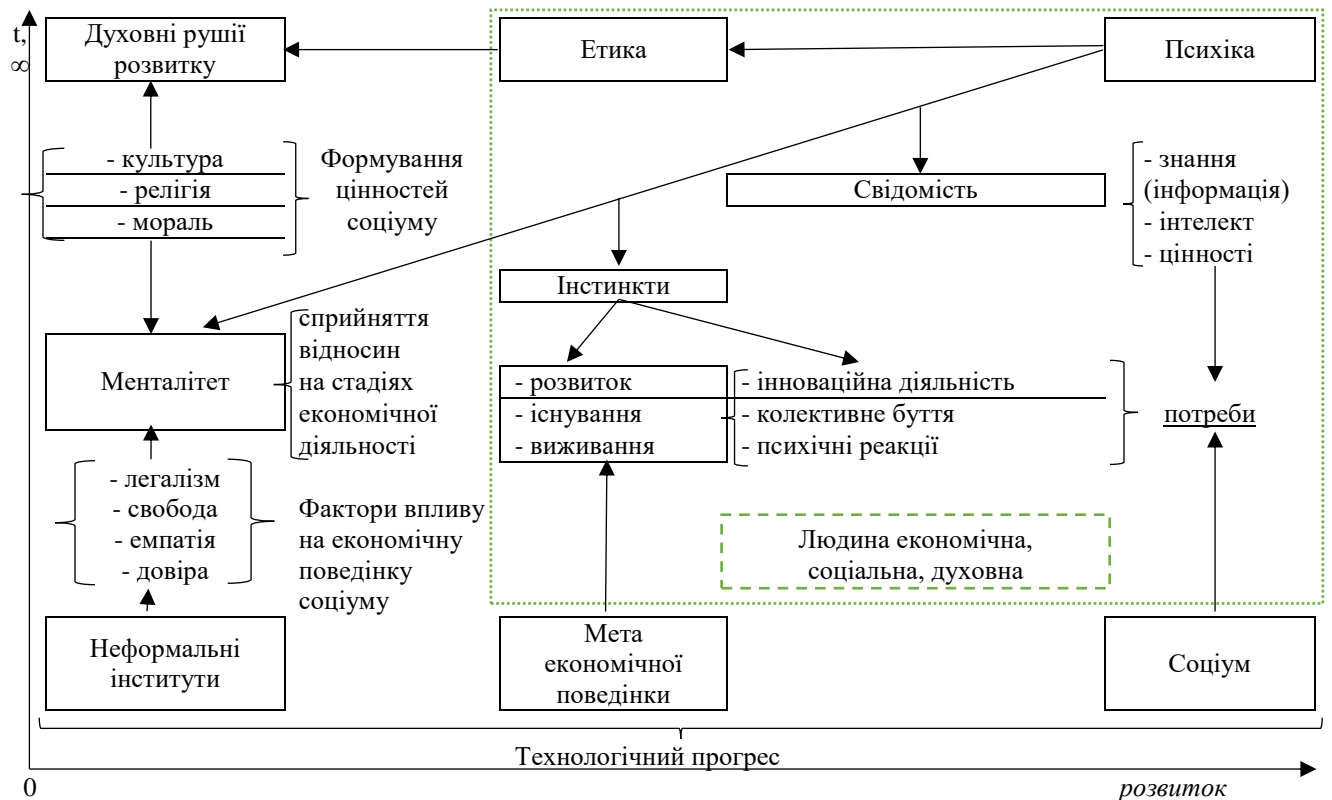

Рис. 3 Нематеріальні рушії суспільного розвитку

Доведено, що менталітет – специфічне поле суспільної взаємодії, що охоплює емоційний (природний), інтелектуальний (соціальний) та духовний рівні життєдіяльності розгорнутої соціальної системи, змінює економічну поведінку соціуму через цінності, історичні традиції, інстинкти, успадковані від попередніх поколінь, особливості мислення, риси національного характеру, світогляду, релігії.

З'ясовано, що суспільна трансформація може відбуватися еволюційним та революційним шляхом. Революційний шлях трансформації несе в собі нові аспекти розвитку економічної системи, змінює менталітет соціуму, руйнує моральну основу її поступової еволюції. Революційна трансформація вирішує проблему протистояння інтересів між елітою бюрократією, на рівні менталітету формується довіра чи недовіра, емпатія, свобода та її обмеження, норми суспільної взаємодії з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання, відбувається соціалізація економічної поведінки соціуму.

Акцентовано, що суспільні зміни відбуваються в системі еколого-економічних відносин, які формують основу економічної поведінки і визначають перспективи існування людства. Економіко-екологічні відносини мають дві сторони: економічну і екологічну. Економічна сторона визначається відносинами власності на ресурси та право їх використання задля задоволення потреб. Екологічна сторона передбачає формування еколого-економічної системи, яка націлена на збереження природи, сприяє задоволенню зростаючих екологічних потреб суспільства (у чистому повітрі, екологічно чистих продуктах, розвитку заповідників та курортно-рекреаційних зонах тощо), через впровадження нових технологій виробництва, які не завдають шкоди довкіллю.

Економічну поведінку соціуму визначено виваженим і орієнтованим на збереження і примноження використанням природних ресурсів, спрямованістю на пошук економічної ефективності довготермінового функціонування суспільства. Ключовими основами економіко-екологічних відносин виступають: потреби, економічне зростання та економічна ефективність. Оцінка впливу людини на природу, тобто екологічного результату економічної поведінки, здійснюється через індекс екологічного сліду на глобальному, національному, регіональному або іншому локальному рівні та надає інформацію про дисбаланс взаємовідносин людини і природи, ефективність використання ресурсів та біоемність території. Задля мінімізації екологічного сліду рекомендовано впроваджувати економіко-екологічну політику або екологізацію економіки, що базується на задоволенні потреб соціуму з урахуванням економічного зростання, економічної ефективності використання природних ресурсів і досягнення соціальної справедливості.

Визначено, що економічна поведінка характеризується через фінансовий аспект, тому що фінанси відображають відносини з приводу використання грошових коштів суб'єктами господарювання на різних рівнях взаємодії та є індикатором задоволення потреб соціуму та фінансової безпеки. Типізація фінансової поведінки на основну, похідну і супровідну дозволило визначити ціннісні орієнтації та характер прийняття фінансових рішень суб'єктами

господарювання. Фінансова поведінка визначає ціннісні орієнтації та характер прийняття фінансових рішень суб'єктами господарювання, є мірилом раціональності, прагматичності та еквівалентності в системі суспільних відносин. Рівень фінансової поведінки оцінюється через визначення місця країни у глобальному рейтингу фінансової грамотності відповідним індексом. Індекс фінансової грамотності сформовано через бальну оцінку економічних знань (знання базових понять відсотків, інфляції), ставлень до питань, які стосуються фінансів (короткострокове або довгострокове мислення (планування діяльності), отримання зиску у довгостроковому/ короткостроковому періоді) і фінансової поведінки (планування доходів і витрат, здійснення заощаджень і інвестицій, кредитування).

Виявлено, що зважаючи на сучасні тенденції, фінансова поведінка пересічного громадянина в Україні є пасивною, що обумовлено низьким рівнем доходів і низьким рівнем зайнятості та економічної активності. Відповідно це зумовлює низький рівень заощадження та інвестування. Саме поточний рівень життя населення України значною мірою формує його економічну та фінансову поведінку. Характер фінансової поведінки населення в Україні поки що перешкоджає, а не сприяє економічному зростанню.

У третьому розділі **«Моніторинг та діагностика економічної поведінки соціуму в умовах суспільної трансформації»** проаналізовано економічну поведінку залежно від ступеня досягнення рівноваги у відносинах «витрати-зиск» та обґрунтовано, що вона може бути еквівалентною і нееквівалентною. Еквівалентна поведінка виступає певним ідеалом взаємовідносин, коли суб'єкти діють в рівних умовах і задовольняють власні потреби в умовах вільної конкуренції. Як еквівалентну економічну поведінку визначено відповідальність. Відповідальна економічна поведінка виникає внаслідок суспільної взаємодії, націленої на отримання вигоди в межах вимог, що висуває людині суспільство. Доведено необхідність розгляду діалектичної єдності та взаємного впливу суспільства і індивіда через відповідальність. Нееквівалентна економічна поведінка виникає внаслідок порушення балансу між індивідуальною і суспільною корисністю як кінцевими цілями економічної діяльності, результатом виникають неузгодженості індивідуальних і суспільних інтересів в економічній діяльності. Крайніми випадками нееквівалентної економічної поведінки в роботі визначено егоїзм і альтруїзм (Рис. 4).

Доведено, що альтруїзм є економічною категорією, оскільки альтруїстична діяльність може характеризуватися з позицій суспільної корисності. Економічність альтруїзму пояснюється тим, що обидва суб'єкти взаємодії, вступаючи у відносини економічного обміну, отримують вигоду: одна сторона – нематеріальну, а інша – матеріальну. Проявом альтруїстичної економічної поведінки є волонтерство, яке виникає в умовах формування громадянського суспільства і створення суспільства добробуту. Волонтерська діяльність виступає в якості основи для громадянської активності в умовах дисбалансу державного управління, соціально-економічних та політичних криз. Волонтерство – це додаткові людські ресурси, залучення яких дозволяє перейти

на новий якісний рівень вирішення соціальних проблем, реалізації національних проектів, що забезпечує значний економічний ефект і здійснює вплив на розвиток суспільства у подальшому.

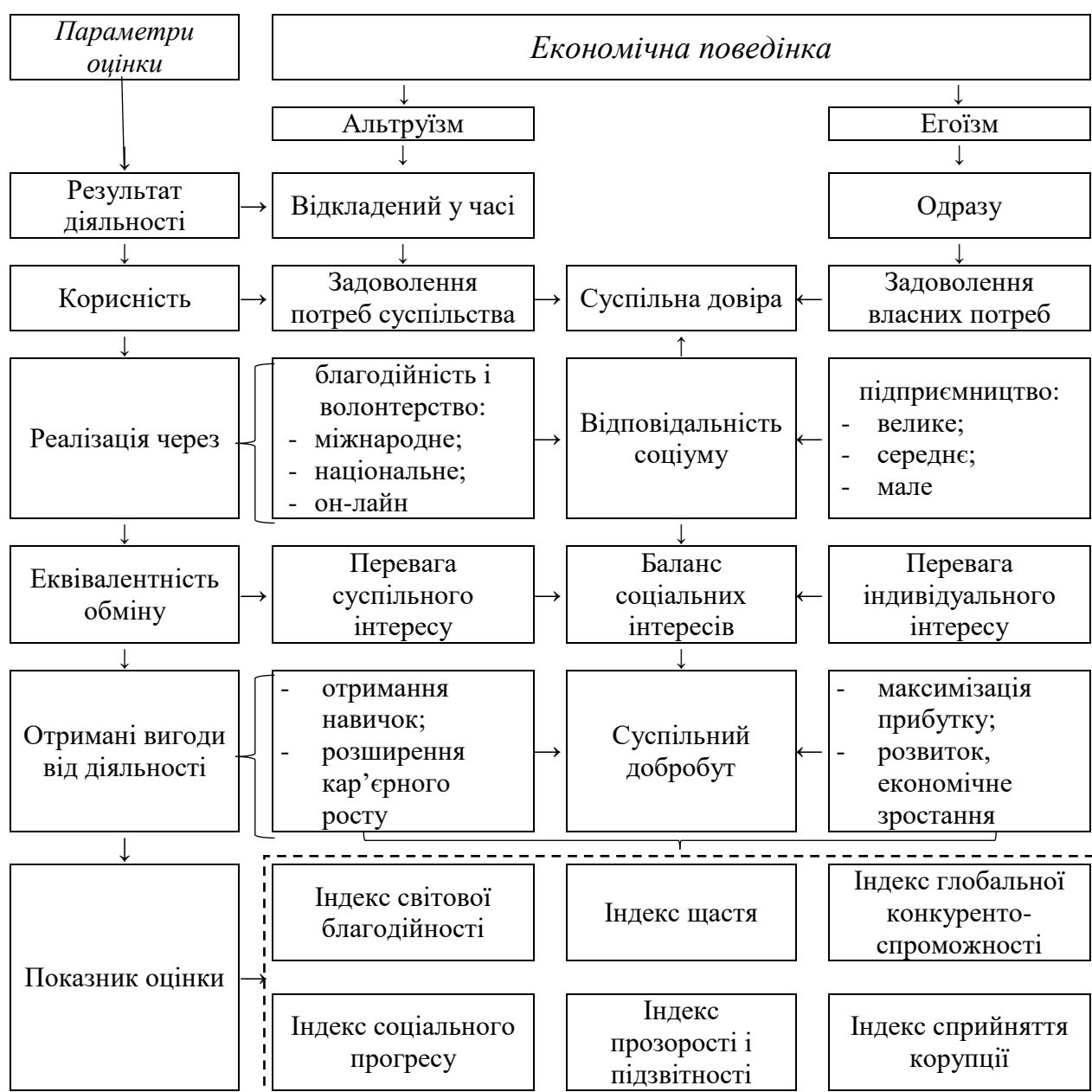

Рис. 4 Альтруїстична та егоїстична економічна поведінка

Обґрунтовано, що корупція виникає з прагнення окремих індивідів отримати вигоду за рахунок суспільних інтересів, їх намагання привласнення результатів економічної діяльності за рахунок інших осіб (отримання результату більшого, ніж вкладено ресурсів), чим проявляється її егоїстична суть. Корупція – це інший бік нееквівалентної економічної поведінки, вона виступає проявом недоброчинності, опортуністичної рентаорієнтованої поведінки окремими представниками соціуму. Встановлено, що корупція – це особливий вид відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути суспільства в єдиний соціальний організм. Корупційні відносини порушують принцип еквівалентності для суспільства, тому що корупційний обмін призводить до несанкціонованого

перерозподілу ресурсів на користь небагаточисленних груп населення, до появи додаткових трансакційних витрат і втрат суспільного продукту, до деструктивного викривлення функцій державного управління.

Відповідальна поведінка передбачає узгодження інтересів всіх зацікавлених сторін відповідно до взаємних орієнтацій і очікувань, індивідуальна користь наближається до суспільної, всі діють у рівних умовах, задовольняють власні потреби, отримують винагороду відповідно до витрат, не шкодять своєю поведінкою іншим, чим забезпечується еквівалентність обміну в системі соціально-економічних відносин. Відповідальна поведінка держави зводиться до розроблення та реалізації соціально-економічної політики, що націлена на зростання життєвого рівня населення та розширення можливостей розвитку соціуму, забезпечення гарантій соціального захисту та продуктивної зайнятості населення. Відповідальна поведінка суспільства реалізується через формування громадянського суспільства та його дієвих інститутів, які використовують способи досягнення цілей, що не завдають шкоди індивідам, природі та соціуму. Відповідальна поведінка індивіда передбачає наявність у структурі його особистісного потенціалу таких цінностей, які дозволяють усвідомлювати, оцінювати та контролювати свої дії, передбачаючи їхні наслідки, які в економічній діяльності є раціональними, прагматичними та еквівалентними.

Трансформаційні процеси є безупинними та вимагають постійного моніторингу. Особливе значення у цьому питанні є оцінка поведінки соціуму через дослідження відносин на різних рівнях соціально-економічної взаємодії. Оцінку економічної поведінки соціуму в умовах трансформації реалізовано через аналіз ключових характеристик – суспільну благодійність, волонтерство, рівень корупції, конкурентоспроможність, соціальну відповідальність бізнесу. Кожний із заявлених показників має відповідний індекс оцінки у національному та світовому масштабі, а саме індекс благодійності, індекс сприйняття корупції, індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс прозорості і підзвітності. На базі таких індексів запропоновано створити інтегральний показник, який надаватиме оцінку про еквівалентність економічної поведінки в умовах трансформації суспільних відносин.

У четвертому розділі **«Економічна поведінка соціуму в системі державного регулювання»** обґрунтовано, що відповідно до рівня економічного розвитку країни мають різні інститути, норми і правила, які впливають на мотивацію людей і формують різний тип економічної поведінки соціуму. У бідних країнах, де задовольняються переважно базові потреби, домінує природний тип економічної поведінки, оскільки мотивом діяльності соціуму виступає необхідність виживання. У розвинутих країнах соціум зорієнтований на розвиток та забезпечення потреб вищого рівня та досягнення мети суспільного добробуту через задоволення індивідуальних потреб, відповідно домінує соціальний та духовний тип економічної поведінки.

За критерієм інтегрованості в суспільну діяльність економічну поведінку класифіковано на активну і пасивну. Активна економічна поведінка має на меті

здійснення суб'єктом суспільних перетворень відповідно до своїх потреб та інтересів. Пасивна – є антиподом активної. Аналіз динаміки сукупних ресурсів та витрат домогосподарств України свідчить про пасивну економічну поведінку соціуму, яка зазвичай характеризується конформізмом, пристосуванством і «терплячістю». Історичний досвід доводить, що пасивна економічна поведінка соціуму передуює агресивній поведінці, що згодом проявляється через соціальні конфлікти, революції та війни. Пасивність економічної поведінки гальмує суспільний прогрес та потребує реформування соціально-економічної політики, зміни економічного мислення та активізації економічної поведінки населення, спрямованої на розвиток.

Категорія «щастя» ототожнена із добробутом нації, задоволеністю рівнем життя громадянами, задоволенням потреб, станом довколишнього природного середовища та впливає на економічну поведінку соціуму. Обґрунтовано доцільність застосування науково-методичних підходів щодо оцінки економічної поведінки через визначення індексу щастя, який надає інформацію про рівень доходу населення певної країни, очікувану тривалість життя, надавану соціальну підтримку, рівень свободи, ставлення до корупції та благодійність (щедрість). Індекс щастя розкриває корупцію як спосіб соціального просування та ключ до отримання більших благ за меншу ціну (Табл. 3). В Україні корупція виступає деструктивним чинником формування «щасливого» суспільства.

Таблиця 3

Індекс світового щастя та індекс сприйняття корупції світових лідерів та аутсайдерів у 2019 і 2022 рр.

№	Країна	Індекс щастя				Індекс сприйняття корупції			
		2019		2022		2019		2022	
		індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
1	Фінляндія	7,769	1	7,821	1	86	3	87	2
2	Данія	7,600	2	7,636	2	87	1	90	1
3	Норвегія	7,554	3	7,365	8	84	7	84	4
4	Ісландія	7,494	4	7,557	3	78	11	74	14
5	Нідерланди	7,488	5	7,415	5	82	8	80	8
6	Швейцарія	7,480	6	7,512	4	85	4	82	7
7	Нова Зеландія	7,307	8	7,200	10	87	1	87	2
8	Чад	4,350	132	4,251	130	20	162	19	167
9	Україна	4,332	133	5,084	98	30	126	33	116
10	Ємен	3,380	151	4,197	132	15	177	16	176
11	Руанда	3,334	152	3,268	143	53	51	51	54
12	Танзанія	3,231	153	3,702	139	37	96	38	94
13	Афганістан	3,203	154	2,404	146	16	173	24	150
14	Центрально-Африканська Республіка	3,083	155	n.a.		25	153	24	150
15	Південний Судан	2,853	156	n.a.		12	179	13	178
16	Судан	n.a.		n.a.		16	173	22	162
	Кількість країн в рейтингу	156		146		180		180	

Складові оцінки рівня щастя виражаються відповідними індексами: ВВП на душу населення (Log GDP per capita), індекс очікуваної тривалості життя (Healthy life expectancy at birth), індекс соціального розвитку та соціальна підтримка (Social support), які є складовими індексу людського розвитку (Human Development Index); індекс свободи (Human Freedom Index/ Index of Economic Freedom), індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), індекс благодійності (World Giving Index) (Табл. 4).

Таблиця 4

Складові індексу щастя / *Components of the happiness index*

№	Показник / <i>Indicator</i>	Оцінка / <i>Rating</i>	
1	Рівень доходу / <i>GDP per capita</i>	ВНД на душу населення / <i>Log GDP per capita</i>	Індекс людського розвитку / <i>Human Development Index</i>
2	Очікувана тривалість життя / <i>Healthy life expectancy</i>	Індекс очікуваної тривалості життя / <i>Healthy life expectancy at birth</i>	
3	Соціальна підтримка / <i>Social support</i>	Індекс соціального розвитку / <i>Social Progress Index</i>	
4	Свобода / <i>Freedom to make life choices</i>	Індекс свободи / <i>Human Freedom Index/ Index of Economic Freedom</i>	
5	Ставлення до корупції / <i>Perceptions of corruption</i>	Індекс сприйняття корупції / <i>Corruption Perceptions Index</i>	
6	Щедрість / <i>Generosity</i>	Індекс благодійності / <i>World Giving Index</i>	

Результати аналізу індексу щастя та його параметрів свідчать, що чим вищий рівень індексу щастя, то тим більший рівень націленості країни на розвиток духовних потреб соціуму і тим більше економічна поведінка характеризується як поведінка духовного типу (Табл. 5).

Таблиця 5

Україна у рейтингу за індексом світового щастя

	2012	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість країн в рейтингу	128	158	157	155	156	156	153	156	146
Рейтинг України	75	111	123	132	138	133	123	138	98
Оцінка щастя	5,09	4,68	4,32	4,10	4,10	4,33	4,56	4,10	5,08
Населення, млн. осіб	45,406	44,983	44,834	44,657	44,447	44,211	43,910	43,531	43,531

На основі аналізу стану і тенденцій зростання низки країн зроблено висновки про розбіжності в економічній поведінці населення різних країн, що призводять до полярності їх розвитку.

Встановлено, що проблемами розвитку економіки України, що гальмують процес зростання є: затяжна війна та політична нестабільність, які роблять державу інвестиційно непривабливою; економічна нерівність у доходах, яка посилює нерівність людей щодо отримання якісних послуг освіти, охорони

здоров'я, впливає на якість робочої сили; високий рівень сприйняття корупції, який тягне Україну за рівнем розвитку до країн-аутсайдерів.

Регулювання економічної поведінки в системі державного управління здійснюється на основі виконання державою своїх функцій монопольного виразника і представника економічних інтересів соціуму, суб'єкта, що забезпечує задоволення економічних потреб соціуму, захисника суспільних економічних інтересів. Оцінювати якість державного управління пропонується за допомогою індексу трансформації Бартельсмана. Аналіз параметрів індексу трансформації державного управління дає змогу виявити вплив впливу держави на економічну поведінку соціуму через оцінку рівня складності суспільної взаємодії, конфліктності відносин, здатності влади до управління соціумом, ефективності використання ресурсів, створення суспільного консенсусу та участі у міжнародному співробітництві (статус, партнерство, отримання та ефективне використання міжнародної підтримки).

Відзначено, що цифровізація державних інституцій і процесів управління призводить до вдосконалення управлінських процесів у суспільстві та бізнесі. Враховуючи особливості еволюції цифрової економіки, є потреба проведення моніторингу переваг і загроз, які несе цифровізація економічної діяльності. Діджиталізацію визначено як соціально-економічний феномен, який трансформує спосіб життя та економічну поведінку громадян, дозволяє обґрунтовано і зважено використовувати інструменти економічної політики для розбудови національної економіки.

У п'ятому розділі «**Вплив суспільної трансформації на економічну поведінку**» визначено шляхи зміни економічної поведінки в умовах розвитку переходу до циркулярної економіки. Відзначено, що така економіка передбачає використання ресурсів ощадно та «розумно», передбачає їх вторинне використання, відновлення, переробку, що знижує відходи виробництва. Принципи циркулярної економіки мають значний вплив на формування сучасних моделей поведінки споживачів. Вони відображають зростаючу екологічну свідомість споживачів. Кожен принцип може стати основою для нових поведінкових патернів. Ці принципи впливають на оцінку продуктів та прийняття рішень про покупку, сприяють розвитку нових ринкових сегментів, орієнтованих на стале споживання. Перехід до циркулярної економіки трансформує поведінку споживачів у декількох ключових аспектах: перехід до моделей «спільного» користування; зростання популярності органічних продуктів; надання переваг екологічним видам транспорту, підтримка брендів з етичною політикою виробництва, готовність платити більше за якісні товари. Відповідно пропонуються зміни до економічної поведінки соціуму, мотивації до більш функціонального і раціонального використання економічних ресурсів. У межах циркулярної економіки адекватними для раціональної економічної поведінки є бізнес-моделі, в яких компанії зацікавлені у створенні продуктів з тривалим строком користування, з можливістю повторного використання або переробки після використання, завдяки чому вони будуть економічними та матеріально-ефективними в економіці замкнутого циклу.

Систематизація досвіду соціально-економічного розвитку країн світу засвідчила, що технологічний прогрес є соціально продуктивним, коли він органічно пов'язаний з еволюцією ціннісних засад розвитку соціуму і перетворюється на орієнтир еволюції суспільства. Доведено, що зміна цінностей – це еволюційний процес, в ході якого відбираються цінності, які є найбільш придатними в конкретних життєвих умовах. Еволюція цінностей призводить до двох результатів. По-перше, переважаючі ціннісні орієнтації відповідають домінуючим життєвим умовам. По-друге, зміна ціннісних орієнтацій після зміни життєвих умов відбувається з певним лагом, що необхідний для усвідомлення мінливих умов існування і для експериментування з новими життєвими принципами, що виявляє серед них ті, які краще відповідають новій ситуації.

Духовно-релігійні відносини визначено важливим елементом сучасної системи суспільних відносин. Релігія у поєднанні із суспільними етичними та культурними традиціями формує ціннісні орієнтири суспільної взаємодії, мотивацію до продуктивної праці, впливає на характер споживання, формує стандарти та принципи, з огляду на які, люди здійснюють вибір та приймають рішення щодо власного існування і розвитку. Український соціум має потенціал для соціально-економічного розвитку за рахунок релігійно-духовних особливостей. Зміна ціннісних орієнтацій, формування культури щасливої, успішної нації, може активізувати соціум, перетворити його на активного творця власного майбутнього, сформувавши відповідальність за власні успіхи, здобутки та поразки в економічній діяльності.

В економічній теорії виділяють різноманітні моделі, що описують процес зростання економіки, основна маса яких будується на основі виробничої функції Кобба-Дугласа, що враховує асиметрію законів суспільного виробництва, нерівномірність розподілу економічних ресурсів між структурними компонентами національного господарства і у такий спосіб забезпечує найбільш точні макроекономічні прогнози. На основі функції Кобба-Дугласа побудована модель, яка надає результат економічної поведінки українського соціуму:

$$Y = 2,970294 \cdot L^{0,425873} \cdot K^{0,422737} \cdot T^{0,145789}, \quad (3)$$

Відповідно до отриманої моделі визначено, що економіка України трудоємна, сума коефіцієнтів при факторах виробництва наближається до одиниці і може тлумачитись як постійний ефект масштабу, за якого відбувається зростання ВВП за рахунок екстенсивного зростання залучених факторів виробництва.

Для оцінки перспектив розвитку соціуму в умовах трансформації запропоновано індекс оцінки економічної поведінки, який дозволяє визначити домінуючий у соціумі тип економічної поведінки, що відповідає певним умовам життя, характеру і обсягам споживання, ступеню задоволення матеріальних і нематеріальних потреб:

$$Y = \sqrt{HDI \cdot IEF}, \quad (4)$$

де HDI – індекс людського розвитку,
IEF – індекс економічної свободи.

Узагальнюючий результат економічної поведінки, який відображає вплив внутрішніх і зовнішніх чинників та визначає певний тип економічної поведінки у відповідних сферах, обчислено за формулою (4) (Табл. 7).

Таблиця 7

Індекс оцінки економічної поведінки в Україні

№	Рік	Індекс людського розвитку	Індекс економічної свободи*	Індекс оцінки економічної поведінки
1	2010	0,710	0,464	0,574
2	2011	0,729	0,458	0,578
3	2012	0,740	0,461	0,584
4	2013	0,734	0,463	0,583
5	2014	0,747	0,493	0,607
6	2015	0,742	0,469	0,590
7	2016	0,746	0,468	0,591
8	2017	0,747	0,481	0,599
9	2018	0,750	0,518	0,623
10	2019	0,779	0,523	0,638
11	2020	0,762	0,549	0,647
12	2021	0,755	0,562	0,651
13	2022	0,734	0,541	0,630

Індекс економічної поведінки відображає домінуючий у соціумі тип економічної поведінки, що відповідає певним умовам соціально-економічного розвитку, характеру і обсягам споживання, ступеню задоволення матеріальних і нематеріальних потреб (Табл. 8).

Отримані показники оцінки економічної поведінки дозволили сформулювати такі параметри індексу економічної поведінки: абсолютне значення індексу є завжди позитивним; мінімальні і максимальні значення коливаються у межах (0; 1). Інтервальні значення індексу можуть бути інтерпретовані у такий спосіб: економічна поведінка здійснюється за природним типом, якщо значення індексу знаходиться в інтервалі (0; 0,599); за соціальним типом при показниках індексу (0,6; 0,799); за духовним типом, якщо індекс економічної поведінки перевищує 0,8. Індекс економічної поведінки в Україні детермінований станом соціально-економічного розвитку країни. Після падіння у 2014-2015 рр. обсягів ВВП у зв'язку із початком бойових дій, відновлення економіки почалося у 2016 р. Доведено, що протягом саме цього періоду поступово починають відновлюватися темпи економічного зростання, збільшуються обсяги доходів і споживання, зростають індекси людського розвитку та економічної свободи, відбувається переорієнтація поведінки із природного типу на соціальний, а з часом на духовний.

Україна в світі за типом економічної поведінки

Країна	Характеристика свободи	Індекс економічної свободи	Світовий рейтинг з 180	Індекс людського розвитку	Світовий рейтинг з 189	Індекс економічної поведінки
Венесуела	Репресована	0,252	179	0,726	96	0,428
Еритрея	Репресована	0,385	177	0,434	182	0,409
Судан	Репресована	0,450	173	0,507	168	0,478
Туркменістан	Репресована	0,465	170	0,710	108	0,575
Алжир	Репресована	0,469	169	0,759	82	0,597
Сьєра Леоне	Репресована	0,480	168	0,438	181	0,459
Чад	Переважаю невольна	0,502	161	0,401	187	0,449
Аргентина	Переважаю невольна	0,531	149	0,830	48	0,664
Афганістан	Переважаю невольна	0,547	136	0,496	170	0,521
Україна	Переважаю невольна	0,549	134	0,734	88	0,635
Індія	Переважаю невольна	0,565	120	0,647	129	0,605
Південна Африка	Переважаю невольна	0,588	106	0,705	113	0,644
Мадагаскар	Помірно вільна	0,605	99	0,521	162	0,561
Росія	Помірно вільна	0,610	94	0,824	49	0,709
Білорусь	Помірно вільна	0,617	88	0,817	50	0,710
Франція	Помірно вільна	0,660	64	0,891	26	0,767
Бельгія	Помірно вільна	0,689	48	0,919	17	0,796
Польща	Помірно вільна	0,691	46	0,872	32	0,776
Вірменія	Переважаю вільна	0,706	34	0,760	81	0,733
Норвегія	Переважаю вільна	0,734	28	0,954	1	0,837
Фінляндія	Переважаю вільна	0,757	20	0,925	12	0,837
Сполучені Штати Америки	Переважаю вільна	0,766	17	0,920	15	0,839
Данія	Переважаю вільна	0,783	8	0,930	11	0,853
Сполучене Королівство	Переважаю вільна	0,793	7	0,920	15	0,854
Ірландія	Вільна	0,809	6	0,942	3	0,873
Швейцарія	Вільна	0,820	5	0,946	2	0,881
Австралія	Вільна	0,826	4	0,938	6	0,880
Нова Зеландія	Вільна	0,841	3	0,921	14	0,880
Гон Конг	Вільна	0,891	2	0,939	4	0,915
Сінгапур	Вільна	0,894	1	0,935	9	0,914

Країни репресовані та переважно невольні, для яких притаманний низький рівень індексу людського розвитку, репресовані та переважно невольні, які мають високий рівень індексу людського розвитку, країни переважно невольні з середнім рівнем індексу людського розвитку потрапили в інтервал (0; 0,599), тобто в цих країнах домінує економічна поведінка населення природнього типу. Країни переважно вільні та помірно вільні із високим рівнем індексу людського розвитку потрапили в інтервал (0,6; 0,799), що свідчить про переважання соціального типу економічної поведінки. Країни переважно вільні та вільні з дуже високим рівнем індексу людського розвитку потрапили в інтервал (0,8; 1), що відповідає духовному типу економічної поведінки.

Обґрунтовано, що фактор війни, як рушій трансформації, обумовлює зміни економічної поведінки виробників: відбувається падіння ділової активності, скорочується обсяг виробництва продукції через недостатній попит, нестачу

робочої сили, нестачу сировини, матеріалів, устаткування, фінансові обмеження як найсуттєвіші прояви суспільної трансформації. Виявлено суттєву зміну пріоритетів та моделей поведінки споживачів: підвищується чутливість до цін та ощадливість; змінюються фокус на безпеку та виживання; зростає емпатія та підтримка місцевих виробників; збільшується частка онлайн-покупок через фізичну небезпеку; посилюється вплив емоцій (страх, тривога) на економічні рішення. Розуміння моделей економічної поведінки є критично важливим для всіх суб'єктів господарювання, особливо для підприємницького сектору та уряду, оскільки дозволяє адаптувати стратегії розвитку виробництва, розподілу, обміну і споживання до нових реалій, забезпечуючи задоволення потреб соціуму в умовах війни, революцій, криз різного походження, сталості, поживлення і зростання.

Послідовний аналіз теоретико-методологічних і практичних проблем дисертації представлено структурно-логічною схемою (Рис. 5), яка об'єднує етапи дослідження, параметри оцінки економічної поведінки та їх взаємозалежність в системі соціально-економічних відносин для створення моделі економічної поведінки українського соціуму.

Отже, побудові моделі економічної поведінки українського соціуму передують комплексний аналіз щодо визначення типу, мети, форми економічної поведінки, дослідження зовнішніх і внутрішніх чинників, що виражаються відповідними індексами, та впливають на стан соціуму, зокрема на його відчуття щастя та прогресу.

Для забезпечення відчуття щастя та прогресу суспільства запропоновано застосовувати систему реалізації інструментів регулювання економічної поведінки соціуму. На макрорівні вплив на економічну поведінку рекомендовано здійснювати через соціально-економічні програми розвитку соціуму, що спрямовані на удосконалення системи освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, соціального страхування, пенсійного забезпечення, провадження політики доходів і витрат, легалізації тіньової діяльності і незареєстрованих доходів. На мікрорівні вплив на економічну поведінку рекомендовано здійснювати через бізнес середовище та соціальне оточення, реалізацію концепції соціальної відповідальності бізнесу, відповідального споживання, впровадження принципів циркулярної економіки, зміну суспільних цінностей. Проте головною проблемою сьогодення щодо впливу на економічну поведінку українського соціуму є війна, що виявляє та увиразнює біологічну сутність людини, змінює вектор поведінки з духовної крізь соціальну на природну, націлену на збереження життя в надскладних умовах та задоволення первинних потреб.

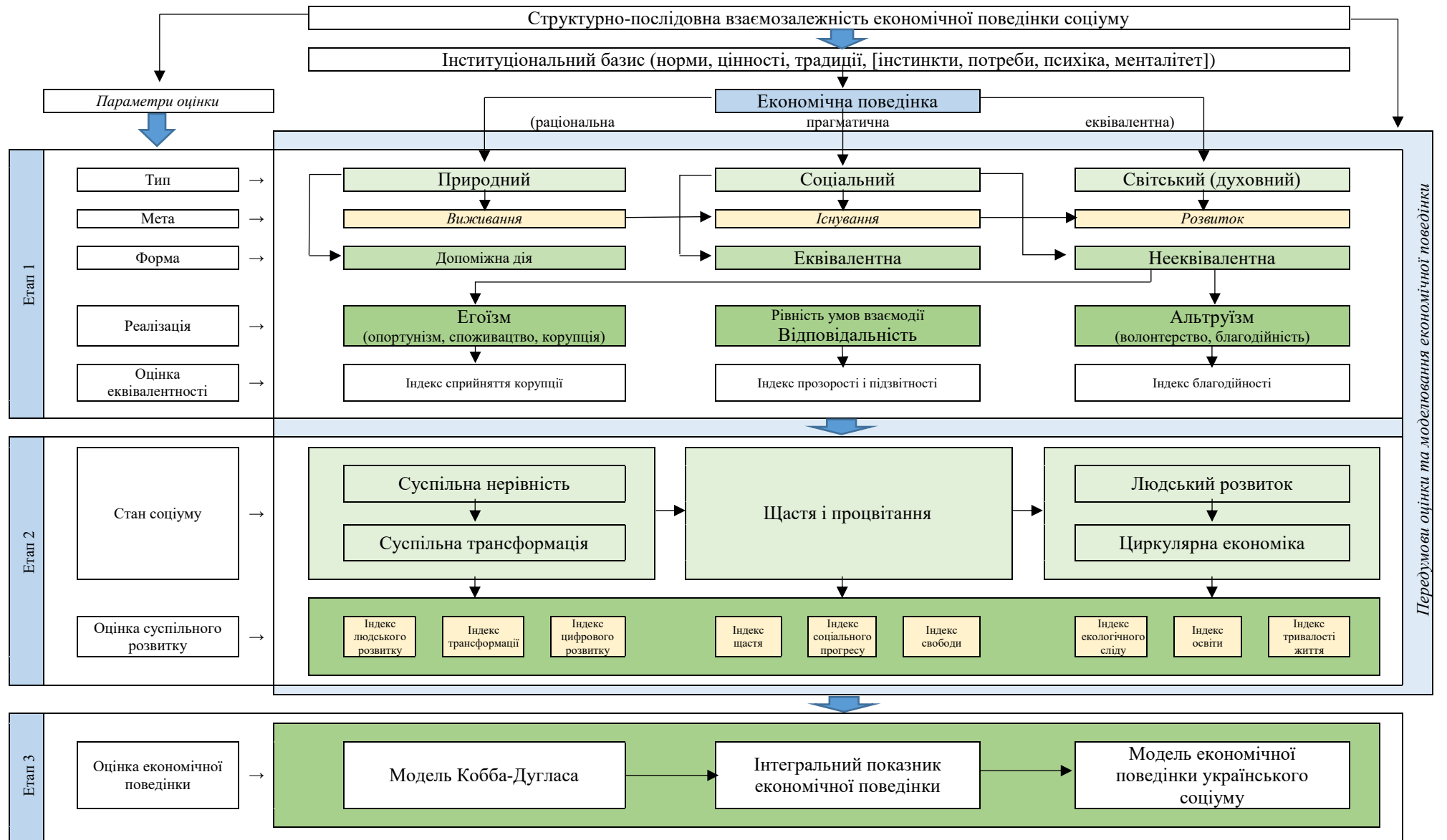

Рис. 5 Структурно-логічна схема комплексного дослідження економічної поведінки соціуму в умовах суспільної трансформації

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано концептуальне розв'язання актуальної теоретико-методологічної проблеми економічної поведінки соціуму в умовах суспільної трансформації. За результатами дослідження сформовано такі висновки:

1. Економічна поведінка – це процес, що стосується всіх сфер господарської діяльності (виробництва, розподілу, обміну і споживання) для задоволення нижчих і вищих потреб людини на різних рівнях соціально-економічних відносин (нано-, мікро-, мезо-, макро-, мегарівні). Кожний рівень має свої особливості, значимі характеристики суб'єктів взаємодії, що здійснюють вплив на реалізацію інтересів домінуючого суб'єкта. Всі суб'єкти соціально-економічної взаємодії (особа, сім'я, домогосподарство, підприємство, територіальна громада, держава тощо) об'єднуються у цілісну систему суспільного співіснування людей – соціум. Суспільна трансформація – процес суттєвих, глибоких соціальних змін, що не має наперед заданої цілі проте наявна нова якість суспільних відносин, новий зміст економічної поведінки соціуму. В процесі суспільної трансформації економічні характеристики поведінки (раціональність, прагматичність, еквівалентність) проявляються у різних співвідношеннях, розуміння чого сприяє ефективному управлінню трансформаційними процесами в економіці.

2. Відповідно до розвитку людської взаємодії, змінення економічних засад мотивації діяльності, характеру задоволення потреб, економічну поведінку доцільно класифікувати на типи: природний, соціальний та духовний. Кожний тип економічної поведінки має визначені ознаки раціональності, прагматичності мотивації та прагнення до еквівалентності. Дослідження різних аспектів економічної поведінки соціуму, вивчення громадської думки з приводу трансформації економічних відносин створюють засади для формування ефективної і адекватної інтересам населення соціально-економічної політики з урахуванням раціональності, прагматичності, еквівалентності. Ці обставини обумовлюють необхідність формалізації економічної поведінки різних типів (природного, соціального, духовного) у певну модель.

3. Економічну поведінку формалізовано за допомогою складної функції, яка дозволяє врахувати внутрішні і зовнішні чинники впливу на економічний стан суб'єкта та визначити тип економічної поведінки соціуму, виявити поточні тенденції розвитку національної економіки в умовах суспільної трансформації. Моделюванню економічної поведінки притаманна суб'єктивність, яку не можна усунути, бо кожен суб'єкт має власні потреби, інтереси, цінності, мотивацію й можливості до самостійних дій. Адекватна модель дозволяє оцінити функціональні характеристики досліджуваного об'єкта та сформулювати ефективні рекомендації щодо механізму дій для отримання благ і задоволення потреб. Моделювання економічної поведінки ґрунтується на оцінці типів економічної поведінки і сфер їх реалізації, відповідно, природної, соціальної, духовної,

враховує рівень задоволення потреб, що відповідає досягнутому ступеню суспільного розвитку.

4. Співставлення формальних і неформальних інститутів надало можливість систематизувати інституціональні рушії економічної поведінки соціуму. Обґрунтовано, що неформальні рушії відіграють суттєву роль у формуванні та здійсненні економічної поведінки соціуму. Зокрема, на економічну поведінку впливають менталітет, етика та психіка, саме вони виступають рушіями розвитку через інстинкти, свідомість, правила і цінності та визначають сприйняття відносин виробництва, розподілу, обміну і споживання. Доведено, що менталітет виступає трансформуючим чинником суспільного розвитку та має вплив на економічну поведінку соціуму, визначає її сталість та суперечливість. Обґрунтовано, що суспільна трансформація може відбуватися еволюційним та революційним шляхом. Революційний шлях трансформації несе в собі нові аспекти розвитку економічної системи, змінює менталітет соціуму, руйнує моральну основу її поступової еволюції.

5. Визначено, що суспільні зміни відбуваються в системі еколого-економічних відносин, які формують основу економічної поведінки і визначають перспективи існування людства. Ключовими основами економіко-екологічних відносин виступають: потреби, економічне зростання та економічна ефективність. Економічна поведінка соціуму визначається виваженням і орієнтованим на збереження та примноження використанням природних ресурсів, спрямованістю на пошук економічної ефективності довготермінового функціонування суспільства. Оцінка впливу людини на природу здійснюється через індекс екологічного сліду на глобальному, національному, регіональному або іншому локальному рівні та надає інформацію про дисбаланс взаємовідносин людини і природи, ефективність використання ресурсів та біоємність території. Задля мінімізації екологічного сліду необхідно впроваджувати економіко-екологічну політику або екологізацію економіки, що базується на задоволенні потреб соціуму з урахуванням економічного зростання, економічної ефективності використання природних ресурсів і досягнення соціальної справедливості.

6. Фінансову поведінку визначено через ціннісні орієнтації та характер прийняття фінансових рішень суб'єктами господарювання, вона є мірилом раціональності, прагматичності та еквівалентності в системі суспільних відносин. Рівень фінансової поведінки оцінюється через визначення місця країни у глобальному рейтингу фінансової грамотності відповідним індексом. Індекс фінансової грамотності складається з балів за економічні знання (знання базових понять відсотків, інфляції), ставлення до питань, які стосуються фінансів (короткострокове / довгострокове мислення (планування діяльності), отримання зиску у довгостроковому / короткостроковому періоді) та фінансової поведінки (планування доходів і витрат, здійснення заощаджень і інвестицій, кредитування). Зважаючи на сучасні тенденції, фінансова поведінка пересічного громадянина в Україні є пасивною, що обумовлено низьким рівнем доходів, зайнятості та економічної активності. Відповідно це зумовлює низький рівень

заощадження та інвестування. Саме поточний рівень життя населення України значною мірою формує його економічну та фінансову поведінку. Характер фінансової поведінки населення в Україні поки що перешкоджає, а не сприяє економічному зростанню.

7. Економічну поведінку соціуму залежно від ступеня досягнення рівноваги у відносинах «витрати-зиск» охарактеризовано як еквівалентну і нееквівалентну. Еквівалентна поведінка виступає певним ідеалом взаємовідносин, коли суб'єкти діють в рівних умовах і задовольняють власні потреби в умовах вільної конкуренції. Нееквівалентна економічна поведінка виникає внаслідок порушення балансу між індивідуальною і суспільною корисністю як кінцевими цілями економічної діяльності. В результаті виникають неузгодженості індивідуальних і суспільних інтересів в економічній діяльності. Крайніми випадками нееквівалентної економічної поведінки в роботі визначено егоїзм і альтруїзм. Економічність альтруїзму пояснюється тим, що обидва суб'єкти взаємодії, вступаючи у відносини економічного обміну, отримують вигоду: одна сторона – нематеріальну, а інша – матеріальну. Проявом альтруїстичної економічної поведінки є волонтерство, яке виникає в умовах формування громадянського суспільства і створення суспільства добробуту. Волонтерська діяльність виступає в якості основи для активності соціуму в умовах дисбалансу державного управління, соціально-економічних та політичних криз.

8. Специфіку егоїзму в економічній поведінці визначено крізь феномен корупції. Корупція є проявом недоброчинності, опортуністичної, рентоорієнтованої поведінки окремими представниками соціуму. Корупція виникає з прагнення окремих індивідів отримати вигоду за рахунок суспільних інтересів, їх намагання привласнення результатів економічної діяльності за рахунок інших осіб (отримання результату більшого, ніж вкладено ресурсів), чим проявляється її егоїстична суть. Дослідженням встановлено, що корупція – це особливий вид відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути суспільства в єдиний соціальний організм. Корупційні відносини порушують принцип еквівалентності для суспільства, тому що корупційний обмін призводить до несанкціонованого перерозподілу ресурсів на користь небагаточисленних груп населення, до появи додаткових трансакційних витрат і втрат суспільного продукту, до деструктивного викривлення функцій державного управління.

9. Відповідальну поведінку ідентифіковано як узгодження інтересів всіх зацікавлених сторін відповідно до взаємних орієнтацій і очікувань, індивідуальна користь наближається до суспільної, всі діють у рівних умовах, задовольняють власні потреби, отримують винагороду відповідно до витрат, не шкодять своєю поведінкою іншим, чим забезпечується еквівалентність обміну в системі соціально-економічних відносин. Відповідальна поведінка держави зводиться до розробки та реалізації соціально-економічної політики, націленої на зростання життєвого рівня населення та розширення можливостей розвитку соціуму, забезпечення гарантій соціального захисту та продуктивної зайнятості

населення. Відповідальна поведінка суспільства реалізується через формування громадянського суспільства та його дієвих інститутів, які використовують способи досягнення цілей, що не завдають шкоди індивідам, природі та соціуму. Відповідальна поведінка індивіда передбачає наявність у структурі його особистісного потенціалу таких цінностей, які дозволяють усвідомлювати, оцінювати та контролювати свої дії, передбачаючи їхні наслідки, які в економічній діяльності є раціональними, прагматичними та еквівалентними.

10. На основі аналізу суспільної диференціації виявлено, що країни відрізняються рівнем економічного розвитку, мають різні інститути, норми і правила, що впливають на мотивацію людей та формують різний тип економічної поведінки соціуму. У бідних країнах, де задовольняються переважно базові потреби, домінує природний тип економічної поведінки, оскільки мотивом діяльності соціуму виступає необхідність виживання. У розвинутих країнах соціум зорієнтований на розвиток та забезпечення потреб вищого рівня та досягнення мети суспільного добробуту через задоволення індивідуальних потреб, домінує соціальний та духовний тип економічної поведінки. Економічна поведінка домогосподарств України на основі аналізу поточного рівня життя населення, структури його ресурсів і витрат, визначається як пасивна та характеризується конформізмом, пристосуванством та терплячістю населення до умов існування, що заважає активному розвитку соціально-економічної системи та зміни економічного мислення населення. Проблеми бідності і соціальної нерівності в Україні є перешкодою соціально-економічному розвитку країни.

11. Трансформаційні процеси є безупинними та вимагають постійного моніторингу. Оцінку економічної поведінки соціуму в умовах трансформації реалізовано через аналіз ключових характеристик – суспільну благодійність, волонтерство, рівень корупції, конкурентоспроможність, соціальну відповідальність бізнесу. На основі аналізу стану і тенденцій розвитку низки країн зроблено висновки про розбіжності в економічній поведінці населення різних країн, що призводять до полярності їх розвитку. Результати аналізу індексу щастя та його параметрів свідчать, що чим вищий рівень індексу щастя, то тим більший рівень націленості країни на розвиток духовних потреб соціуму і тим більше економічна поведінка характеризується як поведінка духовного типу.

12. Виконано аналіз параметрів індексу трансформації щодо впливу держави на економічну поведінку соціуму через оцінку рівня складності суспільної взаємодії, конфліктності відносин, здатності влади до управління соціумом, ефективності використання ресурсів, створення суспільного консенсусу та участі у міжнародному співробітництві (статус, партнерство, отримання та ефективне використання міжнародної підтримки). Встановлено, що проблемами розвитку економіки України, є такі: затяжна війна, політична нестабільність, економічна нерівність у доходах, високий рівень сприйняття корупції, що тягне Україну за рівнем розвитку до країн-аутсайдерів.

13. Визначено шляхи зміни економічної поведінки в умовах розвитку переходу до циркулярної економіки, яка передбачає використання ресурсів ощадно та «розумно», їх вторинне використання, відновлення, переробку, що знижує відходи виробництва. Принципи циркулярної економіки мають значний вплив на формування сучасних моделей поведінки суб'єктів господарювання. Трансформація поведінки споживачів передбачає перехід до моделей «спільного» користування, характеризується зростанням популярності органічних продуктів, споживачі надають переваги екологічним видам транспорту, підтримують бренди з етичною політикою виробництва, готові платити більше за якісні товари. Трансформація поведінки виробників передбачає створення продуктів з тривалим строком користування, з можливістю повторного використання або переробки після використання, завдяки чому вони будуть економічними та матеріально-ефективними в економіці замкненого циклу. Соціум мотивований до більш функціонального і раціонального використання економічних ресурсів.

14. Обґрунтовано, що духовно-релігійні відносини є важливим елементом сучасної системи суспільних відносин. Релігія у поєднанні із суспільними етичними та культурними традиціями формує ціннісні орієнтири суспільної взаємодії, мотивацію до продуктивної праці, впливає на характер споживання, формує стандарти та принципи, з огляду на які, індивіди здійснюють вибір та приймають рішення щодо власного існування і розвитку. Еволюція цінностей призводить до двох результатів: (1) домінуючі ціннісні орієнтації відповідають домінуючим життєвим умовам; (2) зміна ціннісних орієнтацій після зміни життєвих умов відбувається з певним лагом, що необхідний для усвідомлення мінливих умов існування і для експериментування з новими життєвими принципами, що виявляє серед них ті, які краще відповідають новій ситуації. Український соціум має потенціал для соціально-економічного розвитку за рахунок релігійно-духовних особливостей. Зміна ціннісних орієнтацій, формування культури щасливої, успішної нації, може активізувати соціум, перетворити його на активного творця власного майбутнього, сформувавши відповідальність за власні успіхи, здобутки та поразки в економічній діяльності.

15. На основі функції Кобба-Дугласа побудовано модель економічної поведінки українського соціуму, відповідно до якої економіка України трудоємна, економічна поведінка соціуму може характеризуватися як активна трудова, спрямована на розвиток і забезпечення добробуту. Для оцінки перспектив розвитку соціуму в умовах трансформації запропоновано індекс оцінки економічної поведінки, який дозволив визначити домінуючий у соціумі тип економічної поведінки, що відповідає певним умовам життя, характеру і обсягам споживання, ступеню задоволення матеріальних і нематеріальних потреб. Індекс економічної поведінки в Україні детермінований станом соціально-економічного розвитку країни. Після падіння у 2014-2015 рр. обсягів ВВП у зв'язку із початком затяжної війни, відновлення економіки почалося у 2016 році, з відновлення темпів економічного зростання, збільшення обсягів доходів і споживання, зростання індексів людського розвитку та економічної

свободи, відбувалася переорієнтація поведінки із природного типу на соціальний, а з часом на духовний. Війна 2022 року суттєво змінила пріоритети та моделі поведінки суб'єктів господарювання: зросла чутливість до цін та ощадливість; змінився фокус на безпеку та виживання; зросла емпатія та підтримка місцевих виробників; збільшилася частка онлайн-покупок через фізичну небезпеку; посилюється вплив емоцій (страх, тривога) на економічні рішення. Війна є головною проблемою сьогодення щодо впливу на економічну поведінку українського соціуму, відповідно соціально-економічна політика потребує суттєвих змін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. **Fomina O.** *Chapter 4. Socio-economic inequality: impact on the economic behavior of society* in *Wissenschaft und Bildung als Basis für die Modernisierung der Weltordnung: Wirtschaft und Handel, Management und Marketing. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 35. Teil 3. **2024**. pp. 91-113. (11,19 д.а., особистий внесок: *розглянуто вплив соціально-економічної нерівності на економічну поведінку соціуму*. - 1,29 д.а.) DOI: 10.30890/2709-2313.2024-35-00-035 URL: <https://desymp.promonograph.org/index.php/sge/issue/view/sge35-03/sge35-03>.

2. Економічна поведінка як феномен сучасної системи господарських відносин в умовах глобальних викликів: **монографія / О.О. Фоміна, О.Ю. Попова, Л.Л. Катранжи, О.М. Сухіна**; за заг. ред. Попової О. Ю. Дрогобич: ДВНЗ «ДонНТУ». **2024**. 212 с. (10 д.а., особистий внесок: *запропоновано моделі економічної поведінки в умовах трансформаційних змін, визначено та обгрунтовано соціальну відповідальність як модель еквівалентної економічної поведінки* - 2,7 д.а.)

3. **Фоміна О.О.,** Тишко О.Ю. Діджиталізація: вплив на економічний розвиток суспільства. *Наукові праці ДонНТУ*. Серія Економічна. №2. **2024**. С.23-33. URL: https://economics.donntu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/3_fomina_tyshko.pdf (0.6 д.а. особистий внесок: *вплив діджиталізації на економічну поведінку соціуму на різних рівнях ієрархії потреб* - 0.3 д.а.)

4. Проданова Л.В., **Фоміна О.О.** Діагностика новітніх тенденції формування патернів економічної поведінки споживачів. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. **2024**. Том 9. №4. С.349-354. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-53> URL: <http://ujae.org.ua/diagnostyka-novitnih-tendentsij-formuvannya-paterniv-ekonomichnoyi-povedinky-spozhyvachiv/> (0,5 д.а., особистий внесок: *аналіз концепцій та моделей економічної поведінки споживачів на основі новітніх тенденцій розвитку суспільства* - 0,25 д.а.)

5. Semeniuk, S., Levytskyi, V., **Fomina, O.**, Fedorchenko, K., Yudina, N., Ratynskiy, V., Shcherbatiuk, O., Bendiuh, V., Zhurakivska, Y Overcoming barriers to digitalization of small and medium-sized enterprises under martial law. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. **2024**. №3(13 (129)). P.57-69. DOI: 10.15587/1729-4061.2024.304997

URL: <https://journals.uran.ua/eejet/article/view/304997/298425> (1,5 д.а., особистий внесок: *аналіз цифровізації малих і середніх підприємств, виявлення бар'єрів цифровізації розвитку бізнесу в Україні* - 0,15 д.а.) (**Scopus**)

6. Popova, O., Chechel, A., **Fomina O.**, Myroshnychenko, G., Medvedieva, M., Hoholieva, N., ... & Molodchenko, O. Assessment of relationships between smart technologies, corporate sustainability, and economic behavior of companies. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. №122(13). **2023**. DOI: 10.15587/1729-4061.2023.275731 URL: <https://journals.uran.ua/eejet/article/view/275731/272778> (1 д.а., особистий внесок: *аналіз економічної поведінки компаній в умовах впровадження смарт-технологій* - 0,1 д.а.) (**Scopus**)

7. **Фоміна О.О.** Трансформуючи фактори економічного розвитку. *Наукові праці ДонНТУ*. Серія Економічна. №1(25). **2022**. С.4-12. DOI: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-1\(25\)-4-12](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-1(25)-4-12)

URL: https://economics.donntu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/1_fomina_statya.pdf (0,6 д.а.)

8. Дунаєв І.В., Готліб І.Г., Ольвінська Ю.О., **Фоміна О.О.**, Грибова Д.В., Оленцевич Н.В., Попов Є.М., Носирєв А.А. Development of a system for statistical measurement of the influence of management. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. №1(115). **2022**. DOI: 10.15587/1729-4061.2022.252911 URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/252911/250796> (1 д.а., особистий внесок: *дослідження впливу цифровізації на управлінські процеси на мікро- і макрорівнях* – 0,12 д.а.) (**Scopus**)

9. **Фоміна О.О.**, Оленцевич Н.В. Альтруїзм і волонтерство: аспекти взаємозв'язку у соціальній поведінці. *Український соціум*. №2(77). **2021**. С.167-182. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2021.02.167> URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/keyword/ekonomichna-povedinka-uk/> (0,9 д.а. особистий внесок: *уточнено економічну сутність альтруїзму в системі відносин обміну, проаналізовано місце України в світі за рейтингом благодійності, визначено соціально-економічний зміст волонтерства як форми альтруїстичної економічної поведінки, показано його зв'язок з благодійністю і розвитком українського соціуму* - 0,45 д.а.)

10. **Фоміна О.О.**, Оленцевич Н.В. Theoretical aspects of modern Ukrainian society economic behavior modeling. *Economic journal Odessa polytechnic university*. **2021**. №2(16). С.74-86. DOI: 10.15276/EJ.02.2021.8 URL: <https://economics.net.ua/ejoru/2021/No2/74.pdf> (1,3 д.а. особистий внесок: *визначення теоретичних основ моделювання економічної поведінки українського соціуму з урахуванням існуючих у міжнародних дослідженнях підходів до оцінки стану людського розвитку і економічної свободи країн світу* - 0,6 д.а.)

11. **Фоміна О.О.**, Гоголева Н.Ф. Нерівність доходів населення в Україні: особливості економічної поведінки домогосподарств *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Економічні науки. Випуск 42. **2021**. С.5-11. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2021-42-1> URL: <https://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/714> (0,5 д.а., особистий внесок: виявлено особливості економічної поведінки домогосподарств на основі дослідження нерівності та статистичного аналізу їх доходів і витрат - 0,25 д.а.)

12. **Фоміна О.О.**, Булгакова О.В. Електронні послуги та стандарти їх надання в системі публічного управління. *БізнесІнформ: наук. журнал*. Харків : ВД Інжек, **2021**. №6. С.114-119. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2021&abstract=2021_6_0_114_119 (0,5 д.а., особистий внесок: систематизація критеріїв оцінки якості електронних послуг, рекомендацій щодо вдосконалення системи надання електронних послуг в умовах суспільної трансформації - 0,3 д.а.)

13. **Фоміна О.О.** Фінансова поведінка населення та економічна безпека держави. *Наукові праці ДонНТУ*. Серія Економічна. **2021**. №1-2. С.64-70. DOI: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2021-1\(23\)2\(24\)-64-70](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2021-1(23)2(24)-64-70) URL: <https://economics.donntu.edu.ua/arkhiv-zbirky/2021-1-2/> . (0,6 д.а.)

14. **Фоміна О.О.**, Янкевич Р.А. Індекс сприйняття корупції та індекс щастя як показники рівня розвитку українського соціуму. *Молодий вчений : наук. журнал*. Херсон, **2020**. № 4 (80). С.375-379 DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-78> URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1974> (0,5 д.а., особистий внесок: запропоновано використовувати оцінки рівня світового щастя та сприйняття корупції як показників розвитку українського соціуму - 0,3 д.а.)

15. **Фоміна О.О.**, Голуб П.А. Підвищення довіри до судової влади як показник розвитку українського соціуму. *Молодий вчений : наук. журнал*. Херсон, **2020**. №1(77). С.188-192. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-1-77-41> URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1122> (0,5 д.а., особистий внесок: визначені основні фактори, які впливають на рівень довіри населення та творення простору суспільної довіри в Україні - 0,25 д.а.)

16. **Фоміна О.О.**, Ковальова Я.М. До питання про соціальне і економічне значення праці та трудових відносин в Україні. *Молодий вчений : наук. журнал*. Херсон, **2019**. №12(76). С.498-504. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-106> URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1307> (0,5 д.а. особистий внесок: проведено порівняльний аналіз індексів людського розвитку та людського капіталу як показників якості праці в країнах світу і у вітчизняній економіці, систематизовано пріоритетні потреби працівників на основі піраміди потреб А.Маслоу - 0,25 д.а.)

17. **Фоміна О.О.**, Проданова Л.В. Духовно-релігійні чинники економічної поведінки українського соціуму. *Економіка і організація управління*. **2019**. Вип. 3. С.82-91 DOI: 10.31558/2307-2318.2019.3.8

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2019_3_10 (0,5 д.а., особистий внесок: визначено особливості духовно-релігійних чинників українського суспільства, виявлено зв'язок між релігійною економічною поведінкою соціуму та його економічним розвитком і зроблено висновок про тривалий час формування ціннісних орієнтацій суспільної взаємодії, мотивації до продуктивної праці в суспільстві - 0,25 д.а.)

18. **Фоміна О.О.**, Гоголева Н.Ф., Лабузова Ю.Г. Україна на шляху економічного зростання. *БізнесІнформ*: наук. журнал. Харків : ВД Інжек, **2019**. №10. С.8-16. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_10_0_8_16 (0,6 д.а., особистий внесок: розроблено рекомендації щодо вдосконалення політики економічного зростання в Україні - 0,2 д.а.)

19. Оленцевич Н.В., **Фоміна О.О.** Корупція як глобальний виклик сталому розвитку. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. **2019**. Випуск 4(21). С.3-10. URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/vipusk-21-2019> (0,5 д.а., особистий внесок: уточнено сутність корупції як соціального феномена, її економічний механізм та форми прояву для виявлення можливостей протидії корупційним діям і зменшення їх негативного впливу на розвиток суспільства - 0,25 д.а.)

20. Національний економічний розвиток: концепція, механізм, ресурсне забезпечення: **монографія** / Л.В. Проданова, О.О.Зиза, **О.О. Фоміна**, В.В.Трохимчук, С.В.Волошина та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф. О.Б.Чернеги. – Київ: «Центр учбової літератури», **2018**. 330 с. (20,65 д.а., особистий внесок: розглянуто відповідальність суб'єктів господарювання в аспекті сталого розвитку, обґрунтовано необхідність запровадження інструментів фінансової прозорості як показника відповідальності бізнесу, проаналізовано ресурсні втрати вітчизняної економіки, досліджено аспекти еколого-економічних суспільних відносин – 1,45 д.а.)

21. Оленцевич Н.В., **Фоміна О.О.** Корупція в системі публічного управління: причини та запобігання. *Бізнес Інформ*. **2018**. №11. С. 28-33. URL: business-inform-2018-11_0-pages-28_33.pdf. (0,5 д.а., особистий внесок: наведено основні теорії корупції: статусної ренти, «агентської» моделі, рентоорієнтованої поведінки, охарактеризовано етичний підхід, що застосовується організацією *Transparency International*, та політекономічний підхід до аналізу корупційної поведінки - 0,25 д.а.)

22. Zyza O., Voloshyna S., **Fomina O.**, Lazaryshyn U., Lysevich S., Lazaryshyna I. Informational security of the consumer values formation in sustainable development conditions. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, **2018**. Vol. 24, pp. 68-74. URL: <https://keypublishing.org/jhed/jhed-volumes/jhed-volume-24-i-fpp-6-olena-zyza-svitlana-voloshyna-olena-fomina-uriy-lazaryshyn-serhiy-lysevich-inna-lazaryshyna-2018-informational-security-of-the-consumer-values-formation-in-sustai/> (0,6 д.а., особистий внесок: дослідження ціннісних орієнтацій як рушій економічної поведінки соціуму та чинника суспільного розвитку - 0,2 д.а.) (Scopus)

23. **Фоміна О.О.**, Москаленко К.С. Сутність еколого-економічних відносин та передумови їх розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 23. Частина 3. С.18-21. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/3/5.pdf (0,5 д.а. особистий внесок: обґрунтування взаємозалежності, взаємозв'язку та суперечливості економіки та екології через категорії потреби та ресурси - 0,4 д.а.)

24. **Fomina O.**, Zyza O. Economic behaviour and environmental ethics in the context of sustainable development. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 2017. Vol. 21, pp. 77-82. URL: <https://keypublishing.org/jhed/jhed-volumes/jhed-volume-21-fpp-6-olena-fomina-olena-zyza-2017-economic-behavior-and-environmental-ethics-in-the-context-of-sustainable-development/> (0,6 д.а., особистий внесок: оцінка економічної поведінки суб'єктів господарювання на різних рівнях взаємодії з урахуванням міжособистісних і екологічних норм - 0,4 д.а.) (**Scopus**)

25. **Фоміна О.О.**, Трохимчук В.В., Бугаєнко О.В. Фінансова прозорість підприємств України як показник соціальної відповідальності бізнесу. *Вісник ДонНУЕТ*. 2016. №64. С.145-154. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vdnuete_2016_64_20.pdf (0,5 д.а., особистий внесок: доведена значущість проблеми соціально відповідальної поведінки та фінансово прозорої діяльності підприємств для відновлення гармонізації суспільних відносин - 0,2 д.а.)

26. **Фоміна О.О.**, Трохимчук В.В. Соціально-економічна нерівність і розвиток *Вісник ДонНУЕТ*. 2016. №1(65). С.63-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuete_2016_1_11 (0,5 д.а., особистий внесок: з'ясовано витоки бідності, причини соціально-економічної нерівності та можливі шляхи їх подолання - 0,25 д.а.)

27. **Фоміна О.О.** Відповідальність суб'єктів господарювання в аспекті сталого розвитку економіки. *Збірник наукових праць ДЕТУТ*. Серія «Економіка і управління», 2016. Вип. 35. С.348-356. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpdetut_eiu_2016_35_39.pdf (0,5 д.а.)

28. Проданова Л.В., **Фоміна О.О.** Економіка регіонів України: втрачені ресурси і резерви майбутнього. *БізнесІнформ*. 2016. №2. С.114-120 URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-2_0-pages-114_120.pdf (0,5 д.а. особистий внесок: аналіз втрат ресурсів та потенціалу регіонів України, що впливають на соціально-економічний розвиток країни - 0,25 д.а.)

II Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

29. Тишко О.Ю., **Фоміна О.О.** Аналіз основних аспектів впливу діджиталізації на економічні процеси. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф.,

Частина 2. Луцьк, 6 груд. 2024 р., Луцьк: Надстир'я, **2024**. С.316-318 (0,2 д.а., особистий внесок: *вплив діджиталізації на суспільний розвиток через аналіз індексів цифрової конкурентоспроможності та індексу розвитку електронного урядування України* - 0,1 д.а.)

30. **Фоміна О.О.**, Тишко О.Ю. Тенденції впровадження інструментів діджиталізації в практиці вітчизняного державного управління та їх вплив на процеси економічного відновлення Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Відновлення та модернізація економіки України: виклики, пріоритети, практики». Харків : ВСП «Харківський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ», **2024**. С.38-41 (0,2 д.а., особистий внесок: *аналіз цифрових технологій трансформації державного управління* - 0,1 д.а.)

31. **Фоміна О.О.**, Тишко О.Ю. Цифровізація суспільних відносин та розвиток системи оподаткування в Україні. Сучасні тенденції розвитку економіки та обліку: наукові горизонти. Всеукраїнська науково-практична конференція 23 березня 2023 року: Збірник тез доповідей. Луцьк: ДВНЗ «ДонНТУ». **2023**. С.100-103 (0,2 д.а., особистий внесок: *обґрунтовано переваги цифрової трансформації для розвитку податкової системи* - 0,1 д.а.)

32. **Фоміна О.О.**, Вовк Є.О. Система RECYCLING та свідоме споживання. Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування: Збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 25 травня 2022 р.). Черкаси, Черкаський державний технологічний університет, **2022**. С.81-83.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1Osud8vr5m5TwsMsuXM2oyiFGX10SoxOB/view> (0,2 особистий внесок: *порівняння моделей споживання і утилізації відходів в Україні і Німеччині* - 0,1 д.а.)

33. **Фоміна О.О.** Сталий розвиток України: результати трансформації 2022. Публічне управління: проведення реформи в Україні: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої тижню права. (Луцьк, 9 грудня 2022 р.) / Донецький національний технічний університет; [редкол.: С.В. Подкопаєв та ін.]. Луцьк, **2022**. С.136-139 (0,2 д.а.)

34. **Фоміна О.О.** Нормативне забезпечення боротьби з корупційними діями. Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування: Збірник тез доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 29 квітня 2021 р.). Черкаси, Черкаський державний технологічний університет. Вид. Пономаренко Р.В., **2021**. С.74-77 (0,2 д.а.)

35. **Фоміна О.О.** Корупційні дії як нееквівалентна економічна поведінка. Актуальні проблеми теорії менеджменту, маркетингу та фінансів : наукові ідеї та механізми реалізації : Матеріали всеукраїнської (із зарубіжною участю) наукової конференції / Донецький національний технічний університет / Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», **2021**. С.363-365 (0,2 д.а.)

36. **Фоміна О.О.** Екологічна етика, економічна поведінка та кругова (циркулярна) економіка. Новітні технології в освіті, науці та виробництві: збірник матеріалів III Міжнародної науково-технічної інтернет-конференції, 29-30 квітня 2021 р. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», **2021**. С.105-107 (0,2 д.а.)

37. **Фоміна О.О.** Волонтерство як форма соціальної економічної поведінки. Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика – матеріали міжнародної науково-практ. конф., м. Харків – м. Торунь, 16 квітня 2021 року. Днепр: Середняк Т. К., **2021**. С.154-156 (0,3 д.а)

38. Янкевич Р.А., **Фоміна О.О.** Добробут нації через світові індекси розвитку. Математика та математичне моделювання у сучасному технічному університеті. [Електронний ресурс]: Збірник тез доповідей I Всеукр. Студ. Наук.-практ. конф., 27 – 28 травня 2020 р. Покровськ: ДонНТУ. **2020**. С.88-89 (0,2 д.а., особистий внесок: *обґрунтування місця України в рейтингу щасливих країн за результатами оцінки Charities Aid Formation* - 0,1 д.а.)

39. **Фоміна О.О.**, Гоголева, Н.Ф. Нерівність розподілу доходів в Україні: крива Лоренца. International scientific and practical conference «Development of Ukraine's economy: problems, prospects, efficiency» : Conference proceedings, December 17-18, 2020. Arad. **2020**. P.43-46 (0,2 д.а., особистий внесок: *на основі економіко-математичної статистики проаналізовано нерівність в Україні та побудовано криву Лоренца* - 0,1 д.а.)

40. **Фоміна О.О.**, Гоголева, Н.Ф. Модель економічної поведінки сучасної людини. Organization of scientific research in modern conditions '2020'. - Seattle: KindleDP, **2020**. P.283-286 (0,3 д.а., особистий внесок: *запропоновано та обґрунтовано модель економічної поведінки сучасної людини як багатofакторної нелінійної функції* - 0,15 д.а.)

41. Гоголева, Н.Ф., **Фоміна О.О.** Економічна поведінка домогосподарств. України на основі аналізу доходів та витрат The IV th International scientific and practical conference «Integration of scientific bases into practice» (October 12-16, 2020). Stockholm, Sweden **2020**. P.85-87 (0,3 д.а., особистий внесок: *визначено особливості економічної поведінки населення України* - 0,15 д.а.)

42. **Фоміна О.О.**, Гоголева, Н.Ф. Виробнича функція типу Кобба-Дугласа для економіки України. Новітні технології в освіті, науці та виробництві: збірник матеріалів II Міжнар. Наук.-тех. інтернет-конф., 16.04.2020 р. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», **2020**. С.94-97 (0,2 д.а. особистий внесок: *проаналізовано вплив факторів на динаміку економічного зростання країни* - 0,1 д.а.)

43. **Фоміна О.О.**, Птиця Ю.О. Фінансова безпека в Україні: реалії сьогодення. Актуальні проблеми розвитку менеджменту, фінансів та фінансової науки: ідеї та їх впровадження: Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (із зарубіжною участю) (м. Покровськ, 12-14 травня 2020 р.). Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», **2020**. С.343-345 (0,2 особистий внесок: *зв'язок фінансової безпеки і забезпечення національних інтересів* - 0,1 д.а.)

44. **Фоміна О.О.**, Оленцевич Н.В. Проблеми ефективного природокористування у контексті сталого розвитку. Global science and education in the modern realities (August 26-27, 2020). «ISE&E» & SWorld in conjunction with KindleDP Seattle, Washington, USA. **2020**. p.222-225 (0,3 д.а., особистий внесок: *визначено вплив децентралізації влади на забезпечення сталого розвитку, запропоновано механізм удосконалення політики держави для стимулювання ощадливого використання ресурсів і дбайливого ставлення до природи* - 0,15 д.а.)

45. **Фоміна О.О.**, Булгакова О.В. Стандарти надання електронних послуг як міра ефективності публічного адміністрування. Публічне управління: проведення реформи в Україні: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої тижню права в ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (за міжнародною участю) (Покровськ, 10 грудня 2020 р.) / Донецький національний тех-нічний університет; [редкол.: С.В. Подкопаєв та ін.]. Покровськ, **2020**. С.108-112 (0,2 д.а., особистий внесок: *запропоновано критерії якості надання електронних послуг* - 0,1 д.а.)

46. Аграмакова, Н.В., **Фоміна О.О.** Проблема визначення поняття "соціальний захист" та його сутність. Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика – матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків. м. Торунь, 3-4 березня 2020 року. Харків: ФОП Панов А.М., **2020**. С.146-149 (0,3 д.а., особистий внесок: *характеристика категорії «соціальний захист» у вузькому сенсі* - 1,5 д.а.)

47. **Фоміна О.О.**, Шаповал І.А. Поведінкова економіка в аспекті управління соціумом. Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи». Полтава, **2019**. С.239-243 (0,2 д.а., особистий внесок: *досліджено сутність поведінкової економіки* - 0,1 д.а.)

48. **Фоміна О.О.**, Шаповал І.А. Інвестиції в освіту: зиск чи втрати сучасного соціуму. Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування: Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 25 квітня 2019 р.). Черкаси, Черкаський державний технологічний університет, **2019**. С.109-110 (0,2 д.а., особистий внесок: *показано вплив освіти на суспільний розвиток* - 0,1 д.а.)

49. **Фоміна О.О.**, Точилова А.Ю. Інформаційна асиметрія в публічному управлінні. Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування: Збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 12 квітня 2018 р.). Черкаси, Черкаський державний технологічний університет, **2018**. С.48-49 (0,2 д.а., особистий внесок: *розглянуто інформацію як рушій розвитку соціально-економічної системи* - 0,1 д.а.)

50. **Фоміна О.О.** Корупція як система економічної поведінки господарських суб'єктів. Актуальні питання розвитку економічної науки та її вплив на становлення громадянського суспільства: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф. (Рівне, 20.04.18 р.) Рівне: видавець О.Зень, **2018**. С.176-178 (0,2 д.а.)

51. Проданова Л.В., **Фоміна О.О.** Управління фінансовою поведінкою населення та його вплив на розвиток фінансового ринку. Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (26.10.2018р., м.Львів, Україна). Львів, **2018**, С.294-298 (0,3 д.а., особистий внесок: *визначення фінансової поведінки, аналіз фінансової поведінки населення України* - 0,15 д.а.)

52. Проданова Л.В., **Фоміна О.О.** Інтернет-мережі як інструмент державно-управлінських комунікацій. Публічне управління: проведення реформи в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної

конференції, присвяченої тижню права в ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (Покровськ, 5-6 грудня 2018 р.) / Донецький національний технічний університет; [редкол.: Є.О. Башков та ін.]. Покровськ, **2018**. С.115-119 (0,2 д.а., особистий внесок: *аналіз цифровізації українського соціуму* - 0,1 д.а.)

53. **Фоміна О.О.**, Зиза О.О., Москаленко К.С. Еколого-економічні відносини в контексті теорій сталого розвитку та суспільного добробуту. Економічні перспективи підприємництва в Україні: Наук.-практ. інтернет-конф. 26 та 27 жовтня 2017 року. Секція 2. Інноваційно-інвестиційні засади розвитку підприємництва в Україні. **2017**. С.155-158 (0,3 д.а., особистий внесок: *обґрунтування критеріїв суспільного добробуту* - 0,1 д.а.)

54. **Фоміна О.О.**, Зиза О.О., Москаленко К.С. Економічні передумови екологічних відносин. Сучасні управлінські процеси в національній економіці: Наук.-практ. Інтернет-конф., 21.10.16: матеріали. Харків, **2016**. С.56-62 (0,3 д.а., особистий внесок: *аналіз зв'язку «людина ↔ суспільство ↔ природа»* - 0,1 д.а.)

55. **Фоміна О.О.** Суб'єктивна відповідальність в системі економічних відносин. Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15-18 березня 2016 року). К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», **2016**. С.175-177 (0,2 д.а.)

56. **Фоміна О.О.** Розвиток суспільства і революційна трансформація. International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings. January 29, 2016. Klaipeda: Baltija Publishing. **2016**. P.1-3 (0,3 д.а.)

57. **Фоміна О.О.** Нематеріальні рушійні сили суспільного розвитку М.І.Туган-Барановський: творча спадщина та сучасна економічна думка. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя з дня народження М.І.Туган-Барановського (15-16 жовтня 2015 року) / відп.ред. О.І.Давидов. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, **2015**. С.421-424 (0,2 д.а.)

58. Оленцевич Н.В., **Фоміна О.О.** Відповідальність в системі економічних відносин. Економіка і управління в умовах глобалізації : матеріали IV міжнар. наук. - практ інтернет-конф., 21 трав. 2015 р. / м-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. - Кривий Ріг: [ДонНУЕТ], **2015**. С.155-158 (0,2 д.а., особистий внесок: *запропоновано підходи до розуміння відповідальності як економічної категорії* - 0,1 д.а.)

59. Булгакова О.В., Нестеренко К.О., Скляр Н.М., **Фоміна О.О.**, Каминський П.Д. Методика оцінки якості надання електронних послуг в системі публічного адміністрування. Науково-практичні рекомендації / Львів : Видавництво «Магнолія 2006», **2022**. 76 с. (4,4 д.а., особистий внесок: *розробка критеріїв оцінки якості та стандартів надання публічних послуг, визначення нормативно-правових аспектів державного регулювання надання електронних послуг* - 0,4 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Фоміна О.О. Економічна поведінка соціуму в умовах суспільної трансформації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – Державний вищий навчальний заклад «Донецький національний технічний університет». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025.

Дослідження економічної поведінки соціуму ґрунтувалося на визначенні сутності економічної поведінки, її характеристик та інституціонального базису, що має безпосередній вплив на діяльність суб'єктів господарювання і, відповідно, на їх поведінку. Економічна поведінка класифікована за типами на природну, соціальну та духовну. Кожний тип має власну мету, згідно якої здійснюється дія (виживання, існування та розвиток) та характеризується раціональністю, прагматичністю та еквівалентністю. Форма економічної поведінки прослідковується через відносини «витрати-зиск» та проявляється через еквівалентність та нееквівалентність. Реалізація еквівалентності поведінки здійснюється через егоїзм, альтруїзм та відповідальність. Переважання бідності над добробутом характеризує економічну поведінку соціуму природного типу. Збільшення добробуту в країні призводить до зміни економічної поведінки з природного типу до соціального та згодом до духовного типу. Диференціація населення породжує суспільні суперечності, вирішення яких стимулює зміни економічної поведінки, запускає механізм суспільної трансформації та окреслює перспективи розвитку соціуму. На основі аналізу структури індексів оцінки суспільного розвитку визначено компоненти, що визначають зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на економічну поведінку соціуму, запропоновано інтегральний показник оцінки економічної поведінки соціуму. Здійснена оцінка економічної поведінки через застосування моделі Кобба-Дугласа, розраховано інтегральний показник економічної поведінки та побудовано регресійну модель економічної поведінки українського соціуму.

Ключові слова: економічна поведінка, соціум, суспільна трансформація, ієрархія потреб, раціональність, прагматизм, еквівалентність, альтруїзм, егоїзм, корупція, відповідальність, нерівність, циркулярна економіка, моделювання економічної поведінки.

SUMMARY

Fomina O.O. Economic behaviour of society in conditions of social transformation. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences in the specialty 08.00.01 – economic theory and history of economic thought. – State Higher

Educational Institution “Donetsk National Technical University”. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025

The study of society's economic behaviour was based on an analysis of its essence, characteristics, and institutional framework, all of which directly impact the activities of business entities and, consequently, their behaviour. From an evolutionary perspective, economic behaviour can be classified into three types: natural, social, and spiritual. Each type serves a distinct purpose – survival, existence, and development – and is characterised by rationality, pragmatism, and equivalence. Economic behaviour manifests through the cost-benefit relationship, taking either an equivalent or non-equivalent form. Equivalent economic behaviour represents an ideal within social relations, ensuring the coordination of interests based on mutual expectations, equitable interaction, and a balanced existence. In contrast, non-equivalent economic behaviour arises from an imbalance between individual and social utility, leading to a misalignment between personal and societal interests within economic activities. Equivalence in behaviour is realised through three key factors: egoism, altruism, and responsibility. Egoism involves the pursuit of self-interest to maximise personal utility, making economic behaviour non-equivalent. Opportunism and consumerism are considered forms of selfish economic behaviour, with corruption serving as an extreme example of opportunistic selfishness within society. Altruism, the opposite of egoism, prioritises the well-being of others, placing the common good above personal interests. It maximises another's utility while forgoing personal gain, thus also resulting in non-equivalent economic behaviour. Volunteering and charity exemplify altruistic economic behaviour. Responsibility, however, fosters equivalent economic behaviour by ensuring fair interaction, mutual understanding, and consideration of consequences. To assess the equivalence of society's economic behaviour, global indices such as the Corruption Perceptions Index (for measuring selfishness), the Business Transparency and Accountability Index (for responsibility), and the Charity Index (for altruism) are proposed as evaluation tools.

The state of society and its development can be analysed through social inequality, which helps determine the prevalent type of economic behaviour. A society dominated by poverty rather than welfare tends to exhibit natural-type economic behaviour. As prosperity increases, economic behaviour shifts from the natural type to the social type and, eventually, the spiritual type. Social differentiation generates contradictions, the resolution of which drives changes in economic behaviour, triggers social transformation, and outlines society's developmental prospects. During this transformation, the key characteristics of economic behaviour – rationality, pragmatism, and equivalence – manifest in varying proportions. Understanding these dynamics enables effective management of economic transformations and the realignment of social values towards well-being. Modern scholars define welfare not only through economic indicators such as GDP but also by assessing societal happiness, cultural progress, and overall development. Happiness influences economic behaviour, as it fosters positive emotions, enhances productivity, and helps individuals achieve their goals. One component of happiness is the fulfilment of both material and non-material needs through economic activities. A population's happiness contributes

to a country's economic strength and prosperity. The circular economy has the potential to improve societal well-being and happiness. By prioritising environmental preservation and minimising human impact on nature, the circular economy promotes the reuse and recycling of extracted resources. It also challenges the concept of mass consumerism, advocating instead for social well-being and collective prosperity, thereby reshaping social development values.

To assess societal conditions and levels of social development, various indices are proposed, including human development, transformation, digital development, happiness, social progress, freedom, ecological footprint, education, life expectancy, charity, transparency and accountability, and perception of corruption. These indices cover a broad range of parameters that can be analysed and compared. By examining the structure of these indices, the author identifies the external and internal factors influencing economic behaviour and proposes an Economic Behaviour Index as an integral assessment tool. This index reflects the dominant type of economic behaviour within society, aligning with specific socio-economic conditions, consumption patterns, and levels of material and non-material satisfaction.

Ultimately, economic behaviour was assessed using the Cobb-Douglas model, the Economic Behaviour Index was calculated, and a regression model of Ukrainian society's economic behaviour was developed

Keywords: economic behaviour, society, social transformation, hierarchy of needs, rationality, pragmatism, equivalence, altruism, selfishness, corruption, responsibility, inequality, circular economy, modelling of economic behaviour.